

Bemærkninger til Vurdering af Øresundstoldregnskaberne og Principerne for deres Udgivelse.

AF

ASTRID FRIIS

Allerede da fru Nina Bang i slutningen af forrige århundrede først fremsatte den tanke at underkaste Øresundstoldregnskaberne en bearbejdelse, vakte det stor og berettiget opsigt. Således også i 1906, da tabellerne over skibsfarten udkom. Nu da krigen og dens følger har hærget Europa, burde udgivelsen af varetabellerne i 1922¹ vække en ikke mindre opsigt, eftersom verdenskrigen tilstrækkeligt har belært os om, hvor aktiv en faktor de økonomiske forhold er i den politiske historie. Undersøgelsen og klarlæggelsen af den økonomiske historie er imidlertid en vanskelig opgave for forskeren, thi hvorledes er det muligt at få fast grund under fødderne, førend de regelmæssige statsforordnede statistiker tager deres begyndelse? Svaret herpå bliver, at i hvert fald på eet område er dette muligt, nemlig ved vareexport og import således som de findes registrerede i toldregnskaber. Forsåvidt sådanne er bevarede må man derfor teoretisk opstille det som en pligt for enhver økonomisk historiker at udnytte disse ved en handelshistorisk undersøgelse. At man ikke tidligere har kunnet stille dette krav, ligger for en stor

¹ Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660, udgivne på Carlsbergfondets Bekostning ved Nina Ellinger Bang. II. Tabeller over Varetransporten. A.

del deri, at toldregnskaber i de fleste arkiver indtil for ganske nylig har været lidet påagtede, så at det ofte ikke var muligt for historikeren at ane deres existens.

Øresundstoldens eminente politiske betydning kunde vel bevirke, at vi ikke herhjemme glemte eller var uvidende om Øresundstoldregnskabernes existens, men det er alligevel fru Nina Bangs særlige fortjeneste, at hun så tidligt som i 90erne så dette materiales store betydning for den økonomiske og politiske historie.

På det tidspunkt fru Nina Bang begyndte at arbejde med Øresundstoldregnskaberne, havde kun meget få historikere benyttet sådant materiale. Den udmærkede tyske historiker Georg Schanz havde til sit værk *Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters* (1881) benyttet sammendrag af engelske toldregnskaber for Henrik 7's og Henrik 8's tid.¹ Hist og her forelå der småundersøgelser, hvortil sådant materiale var benyttet². Og endelig havde to hamburgske historikere Ehrenberg og Baasch, umiddelbart før fru Nina Bang påbegyndte sit arbejde med Øresundstoldregnskaberne, offentliggjort arbejder, hvortil de havde gjort brug af hamburgske toldregnskaber³. Disse var dog af en ret brudstykkeagtig karakter.

Dette var omtrent alt hvad man vidste og kunde vide om toldregnskabers existens andre steder; derfor var der heller ingen grund til at tvivle om, at her var en kilde af enestående værdi, og det er fuldt forståeligt, at fru Nina Bangs idé om at underkaste Øresundstoldregnskaberne en

¹ Enrolled accounts, udarbejdede i the Exchequer.

² De vigtigste er Stieda: *Revaler Zollbücher und Quittungen d. 14. Jahrh.* *Hans. Geschichtsquellen* V (1887); V. Lauffer: *Danzigs Schiffs- u. Waarenverkehr am Ende d. 15. Jahrh.* (1893) og Wehrmann: *Umfang des Heringshandels in Lübeck im 14. Jahrh.* *Zeitschr. d. Ver. f. Lüb. Gesch.* II (1867) 129—31.

³ Richard Ehrenberg: *Hamburg u. England im Zeitalter der Königin Elisabeth* (1896) og Ernst Baasch: *Hamburgs Seeschiffahrt u. Waarenhandel vom Ende des 16. bis zur Mitte des 17. Jahrh.* *Zeitschr. f. Hamb. Gesch.* IX (1894) 295—420.

bearbejdelse vandt almindelig tilslutning. Tilmed vilde hun ikke udnytte dem til egne arbejder, men i let tilgængelig form stille dem til disposition for alle Nordeuropas økonomiske historikere. Da Dietrich Schäfer under et ophold i København selv havde gjort sig bekendt med Øresundstoldregnskaberne — der satte frugt i en udmærket lille afhandling¹ — kunde han give fru Bangs idé sin fulde tilslutning, idet han dog tilføjede, at så burde der også jævnsides og udfyldende hermed gå en bearbejdelse af de lybske toldregnskaber.

Dette skulde man synes var et fingerpeg i retning af, at der måske også andre steder kunde findes toldregnskaber, som blot ingen hidtil havde vovet sig i lag med, og som måske grundet paa tidligere tiders manglende forståelse af statistisk materiales værdi slet ikke var almindelig kendte. Og det må strax siges, at Øresundstoldregnskabernes betydning måtte måles efter, i hvor stor udstrækning sådant materiale forefandtes andre steder, og at man på forhånd måtte stille sig tvivlende overfor Øresundstoldregnskabernes pålidelighed, fordi Øresundstolden var en gennemsejlingstold, og fordi Danmark i hvert fald i den første periode, hvori Sundtolden opkrævedes, ikke havde nogen højt udviklet administration. Øresundstoldregnskaberne kan være mangelfulde på to måder: For det første kan man tænke sig, at en del skibe er sluppet igennem uden at blive opnoteret af tolderen, eller at de er gået gennem Store Bælt. For det andet kan skippernes opgivelser over de medførte varer være upålidelige. Da fru Nina Bang i 1906 havde udgivet skibsfarttabellerne, var Erik Arup imidlertid den eneste, der ytrede tvivl om, at Øresundstoldregnskaberne nu også gav et helt pålideligt billede af farten til og fra Østersøen².

Dietrich Schäfer gjorde gentagne gange tabellerne til

¹ Diet. Schäfer: Zur Orientierung über die Sundzollregister. Hans. Geschichtsblätter IX (1899) 95—117.

² Nationaløkon. Tidsskrift 3. R. XVII (1909) 504—12; jfr. 613—17.

genstand for en meget smigrende omtale — men skønt deres fremkomst i 1906 foranledigede ham til at foretage en inspektionsrejse rundt til nordtyske arkiver for at undersøge, om der ikke dør fandtes hidtil upåagtede toldregnskaber, opstod den tanke dog ikke hos ham, at disse muligvis var af mere værdifuld karakter og pålideligere end Øresundstoldregnskaberne. Det må måske være tilladt ordret at citere Schäfers egen beretning om de resultater, han nåede til på denne undersøgelsesrejse: »Mere end man i reglen antager gemmer arkiverne af statistisk materiale. De bevarede toldoptegnelser begynder i Königsberg med året 1582, i Braunsberg endda allerede med 1568, i Elbing med 1585. Den ældste fortegnelse over tolden i Stade i statsarkivet i Hannover er fra 1561. I Reval, Danzig og Lübeck er middelalderlige optegnelser af lignende art, hvoraf skibsfartens omfang kan udledes, allerede offentliggjorte og bearbejdede — hvorved det for Danzig må bemærkes, at det ikke drejer sig om regnskaber over told men over havneafgifter (Pfahlkammer-Bücher)¹, og at de opgivne summer ikke angiver de betalte penge men skibets værdi; også begynder bøgerne allerede med 1460 og ikke først med 1474. Heller ikke for Elsflether-, Glückstadter- og Warnemündetolden mangler der ganske optegnelser. Dertil kommer forholdsvis tidlige forsøg på at fastslå de enkelte byers maritime ydedygtighed ved fortegnelser over de i dem hjemmehørende skibe. Særlig den svenske regering, der vel kan berømme sig af at have været en slags fører for den europæiske statistik, har gjort en indsats på dette område. I de pommerske byer findes sådanne fortegnelser i flere tilfælde; også Wismar har en sådan fra 1668 til 1680. Det flensborgske byarkiv gemmer optegnelser om skibe, som har haft vinterleje dør, fra 1635«².

¹ Pæle- eller bolværkspenge. Se f. ex. Hages Håndbog i Handelsvidenskab 947.

² Dietrich Schäfer: Die Aufgaben der deutschen Seegeschichte. Hans. Geschichtsblätter XV (1909) 1—12.

Det var højst værdifulde resultater Dietrich Schäfer nåede til på denne rejse, men ydermere er der i årene mellem 1906 og 1922 fremdraget to rækker meget vigtige toldregnskaber, en svensk-tysk og en engelsk. Den engelske række skal først omtales.

I årene 1911—12 opholdt en amerikansk historiker N. S. B. Gras sig i London for at gøre studier til en bog om udviklingen af det engelske kornmarked¹. Medens der for middelalderen forelå flere rækker toldregnskaber, registrerede og lettilgængelige om end hidtil ubenyttede i det engelske rigsarkiv, blev han først underrettet om, at for tiden efter 1563 helt op til ca. 1700 fandtes overhovedet ingen toldregnskaber². Men ved nærmere forespørgsler og ved engelske arkivmænds store hjælpsomhed og imødekommenhed blev de såkaldte »portbooks« fremdragne fra arkivets fjerneste kroge og registrerede. Det var først ved Mr. Gras' studier, at det blev klart, at disse portbooks var lige så ægte toldregnskaber som alle andre toldregnskaber i verden; tidligere tiders uforstand havde ladet hånt om dem. Flere gange havde store dele af dem været tilintetgørelsen nær, og det saa sent som i 1899, da de nu endelig i 1911 kom til hæder og værdighed takket være en energisk amerikansk historiker og et par dygtige engelske arkivmænd.

Disse portbooks er hidtil kun blevet udnyttede i større udstrækning af Mr. Gras og til isolerede men så betydningsfulde undersøgelser som eftersøgningen af »the Mayflower«³. Desuden har jeg under studier til en skildring af engelsk handelspolitik og engelsk klædeexport i den første Stuarts regeringstid i vid udstrækning gjort brug af dem⁴.

¹ N. S. B. Gras: *The Evolution of the English Corn Market*. Harvard Economic Studies XIII (1915).

² First Report of the Royal Commission on Public Records. Vol. I Part II (1912) 44 ff. Det mest nøjagtige er Gras' indlæg.

³ Marsden i *English Historical Review* XIX (1904) 669.

⁴ Materialet blev indsamlet under et 1½-årigt studieophold i London, afsluttet Dec. 1922.

Efter at være hjemvendt fra mit studieophold i London gav jeg mig med megen iver og under stor spænding til at gennemgå Øresundstoldernes opnoteringer over exporten fra England til Østersøen for de år, hvor jeg havde fundet oplysninger derom i de engelske toldregnskaber for at sammenligne de engelske og danske opgivelser. Det må strax siges, at denne sammenligning gav til resultat, at de engelske toldregnskaber på de fleste områder er langt mere pålidelige og nøjagtige end Øresundstoldregnskaberne. Helt igennem upålidelige er Øresundstoldregnskaberne dog ikke; således var det i beg. af 17. årh. meget sjældent, at et engelsk skib gik gennem Sundet uden at blive opnoteret, det var derimod meget almindeligt at opgive skibe med mindre ladninger som ballastede eller, selv om skibene opgaves som ladede, kun at opgive en del af ladningen.

Disse bemærkninger skal dog ikke forstås således, at alle engelske købmænd systematisk har smuglet så store varemængder som muligt gennem Øresund; tværtimod, Eastlandkompagniets hovedstyrelse i London var utrættelig i sine bestræbelser for, at alle varer blev nøjagtigt opgivet og fortoldet ikke alene i England og den baltiske stapelby, men også hos tolderne i Helsingør; at det var vanskeligt at gennemtvinge rigtige opgivelser i Sundet, det vidner de udførlige ordrer desangående i deres »Acts and Ordinances« tilstrækkeligt om. De vanskeligheder, hovedstyrelsen i London her måtte kæmpe med, bundede delvis i, at den redelige betaling af tolden i Sundet ikke alene beroede på kompagniets medlemmer selv, men i lige så høj grad på kaptejnerne i de af kompagniet charterede skibe. Disse var det naturligvis meget vanskeligere at træffe forholdsregler mod end mod kompagniets egne medlemmer; men på forskellig måde søgte man dog at få hånd i hanke med dem. Det bestemmes således i en ordre, der måske går helt tilbage til kompagniets stiftelse i 1579, at intet medlem må indlade varer på noget skib, før dets kaptejn overfor kompagniet har stillet £ 50 i kaution for, at han vil overholde kom-

pagniets ordrer, først og fremmest kun at udskibe varerne i Elbing, den baltiske stapelby, men dernæst også at han redeligt vil betale tolden til kongerne af Danmark og Polen og hertugen af Preussen¹. I en ordre af yngre dato dog senest af Februar 1618 skærpes denne bestemmelse meget og tager nu særlig sigte på den rigtige betaling af tolden i Sundet »for at undgå al fare for konfiskation«. Fremtidigt skal alle skibskaptejner, der lader for et medlem af kompagniet, henvende sig til kompagniets »deputy« og af ham få et ark papir udleveret, hvori kompagnimedlemmerne skal opføre alle de varer, de indlader, med vedføjeelse af deres signatur; når denne »toalbill« er udfyldt, skal den leveres tilbage til the deputy, der skal konferere den med toldindførslerne og derefter forsegle den med kompagniets segl og adressere den til hs. Maj. kongen af Danmarks embedsmænd i Sundet. Denne skal så tilbageleveres skibskaptejnen tilligemed en kopi deraf, der også skal være forseglet, og som skal være adresseret til the deputy i den baltiske stapelby. For at gennemtvinge brugen af »toalbills« fastsættes der bøder for alle kompagnimedlemmer, der lader i et skib, der ikke har en sådan. Man søger at få ram på skibskaptejnerne ved en bestemmelse om, at hvis de forsømmer at skaffe sig en »toalbill«, skal de for en vis tid banlyses fra kompagniets tjeneste².

At disse indgående bestemmelser og den skrappe håndhævelse deraf ikke har været uden virkning ses tydeligt deraf, at Londonertoldbøgernes og Øresundstoldregnskabernes opgivelser til tider stemmer ganske overens, og at der i totalsummerne for et enkelt år næsten aldrig er betydelige differencer. Kan man således sige, at hovedstyrelsen i London havde held med sig i sine bestræbelser forsåvidt angik Londonernes opgivelser, kan dette langt

¹ Maud Sellers: *Acts and Ordinances of the Eastland Company* (1906) 15.

² Sellers: *Opus cit.* 43—46.

fra siges hvad angik »the outports«. Dette var af så meget større betydning, da disses anpart i handelen på Østersøen var betydelig; ti medens Londonerkøbmændene i de fleste grene af den engelske exporthandel ved 17. årh.s begyndelse var altdominerende, var kun ca. $\frac{1}{3}$ af exporten til Østersøen på deres hænder, resten var fordelt på Ipswich, Hull (York) og Newcastle med henholdsvis ca. $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{6}$ ¹. Forholdet mellem disse lokale afdelinger og styrelsen i London var meget spændt. I 1616 måtte »Privy Council« således bilægge stridigheder dem imellem², og der er næppe tvivl om, at Londonstyrelsens ovenfor anførte regulativer, der jo også havde gyldighed for »the outports«, her er blevet behandlet med største vrangvilje. Så omfattende og systematisk var det smugleri, der dreves af Newcastle- og Hullskipperne, at det må være sket med Newcastle-, Hull- og Yorkkøbmændenes vidende og vilje. Dermed er ikke udelukket, at de, hvis de fik ubehageligheder derfor fra Londonstyrelsens side, vilde skyde al skylden derfor over på skipperne.

Ipswich indtager en mellemstilling. Dens nære naboskab med London gjorde, at købmændene og skipperne her ikke var nær så frit stillede som i de nordlige byer. Tilmed anvendte Londonerkøbmændene i vid udstrækning skibe hjemmehørende i Ipswich, som i reglen først indtog en del af deres ladning i London og bagefter ladede færdig i Ipswich, hvorfra Londonerkøbmændene hyppigt afskibede en del af deres klæde. Londonstyrelsens bestræbelser for at fremkalde rigtige oplysninger fra Ipswich giver sig udtryk i en tilføjelse til den første af de ovenfor

¹ Jeg har i hele denne undersøgelse set bort fra den minimale export, der fandt sted fra andre engelske havne. Lynn havde efter skibsfarttabelerne at dømme i 16. årh. drevet en del handel på Østersøen, men ved 17. årh.s begyndelse var den gået ned til nogle få skibe om året med småladninger af ringe værdi. R. O. Exchequer K. R. Portbooks Bdle. 433 No. 5, Bdle. 439 Nos. 3 a. 10.

² Se the Privy Council Order desangående aftrykt hos Maud Sellers: Acts and Ordinances 155—59.

citerede ordrer. Ved denne beordres the deputy i Ipswich til at lade føre register over alle skibenes ladninger og årligt overbringe Londonkompagniet en kopi deraf¹.

Londonstyrelsen har klogeligt afholdt sig fra at forlange det samme af the deputies i Hull, York og Newcastle, vel vidende at det ikke var muligt at gennemtvinge noget sådant. Londonstyrelsens magtesløshed overfor disse fremgår tydeligt af en bestemmelse, der er vedføjet den anden af de ovenfor citerede ordrer, nemlig at alle »toalbills«, der kommer til Elbing fra kystbyerne »under our deputies hands there«, fra tid til anden skal sendes fra Elbing til kompagniet i London tilligemed en fortegnelse over alle sådanne varer, som kommer til Elbing uden »toalbills«, for at kompagniet bedre kan vide hvilke varer der er sendt².

Inden jeg går over til en sammenstilling af opgivelserne for de forskellige byer, er det nødvendigt at forudskikke nogle få bemærkninger om de engelske toldregnskabers karakter og den engelske toldadministration for at give det rette grundlag for en sammenligning. I årene 1564 og 1565 skete der reformer indenfor den engelske toldadministration, og fra dette tidspunkt til op imod slutningen af 18. årh. blev der årligt fra »the Exchequer« udsendt ubeskrevne pergamentsbøger til alle engelske havne, og disse blev så efter toldårets udløb³ leveret tilbage til »the Exchequer«, hvor de forblev »of record«⁴.

¹ Sellers: Opus cit. 16.

² Sellers: Opus cit. 46.

³ Op til 1604 løb det engelske toldår 29. Sept. (Michaelmas)—28. Sept. i overensstemmelse med det engelske finansår; men fra Dec. 1604, da en ny bortforpagtning begyndte, 25. Decbr.—24. Decbr.

⁴ For de nærmest liggende byer blev de personligt afleverede af dem, der havde ansvaret for deres førelse under eds aflæggelse til en af the auditors of the Exchequer, og for de fjærnere liggende byer blev de vist i reglen overleveret til commissioners. I mange af the Customers' books finder man ud for 28. September et »hitherto examined«. Revisionen (the auditing) foretages altså på basis af finansåret.

Tre sæt bøger blev i hvert fald ført i alle engelske havne: the customer's eller collector's, the comptroller's og the searcher's bog. Af disse dækkede the customer's og comptroller's ganske hinanden, og heri er varerne indførte fra dag til dag, eftersom de er blevet fortoldede¹, med angivelse af, i hvilket skib varerne er ladede, og oplysning om skibets hjemsted, navnet på dets kaptejn (master eller magister) og dets bestemmelsessted, samt hvilken købmand de tilhørte. Varemængderne er nøje angivne, og for alle de varer, der var underkastede en værditold, findes der en værdiansættelse, der tog sit udgangspunkt i den officielle vurdering i »the Book of Rates«. Desuden findes der naturligvis en opgivelse af det erlagte toldbeløb. De fleste varer var underkastede en værditold på 5 %.

For klæde derimod, der ikke var underkastet en værditold, men en afgift, der faktisk var en væggtold, blev de forskellige arter klæde omregnet til et normalstykke klæde, a short cloth, af hvilket der betaltes 6 s. 8 d. Også må det bemærkes, at hvert tiende stykke klæde regnedes for emballage (wrapper) og var toldfrit, hvorfor det i de allerfleste toldbøger ikke er opført².

Foruden the customer's and comptroller's bøger findes der også for visse tidsrum en surveyor's book, der ganske dækker disse. Endelig har the searcher, før skibet forlod havnen, underkastet ladningen en undersøgelse, og han har derefter i sin bog opført hvert skib for sig med de deri ladede varer med angivelse af mængder, hvem der har ladet, og hvad dag de er ladede; derimod findes værdiansættelse og toldbeløb naturligvis ikke her³. Medens for alle andre byers vedkommende importen indføres fra den

¹ Teoretisk skal det i hvert fald være gået sådan for sig. Andetsteds vil dette blive udførligere omtalt.

² Privy Council Register Jam. I 1616 $\frac{3}{4}$. De brudne tal ved klædeindførslerne i toldbøgerne er meget påfaldende: 9, 18, 27, 36, 45 etc.

³ Den tilsvarende bog for indgående skibe er the wayter's book.

ene ende af bogen, exporten fra den anden¹, har det store omfang af Londons handel gjort flere selvstændige bøger hensigtsmæssig. For exportens vedkommende er således engelske købmænds klædeexport opført i en bog for sig og i en anden bog deres export af alle andre varer. I to særskilte bøger er fremmede købmænds export fra London indført. Endvidere må det bemærkes, at for Londons vedkommende førtes altid en surveyor's bog og fra 1613 i hvert fald også en surveyor general's bog, således at der her til tider er ført hele fem sæt bøger, der hver for sig har givet et fuldstændigt billede af Londons handel. Hertil må føjes, at i alle engelske havne blev der også ført bøger over den indenrigske handel med et gennemført kontrolsystem ved udstedelsen af coastbonds og cockets². Det er således indlysende, at det var en meget højt udviklet toldadministration, der forefandtes i England; dertil kom de kraftigt udviklede kompagnioorganisationer navnlig i London.

Både for the Merchant Adventurers og Levantkompagniet som også for Eastlandkompagniet gjaldt det, at medlemmerne ikke måtte afskibe varer, før de var anmeldte for en af kompagniets embedsmænd, og for at hindre dette var et ret indgående kontrolsystem udformet³. Ja så

¹ Endnu i beg. af 17. årh. indføres export og import blandet for ganske enkelte byer.

² I middelalderen anvendtes Latin udelukkende i de engelske toldregnskaber. Begyndelsen af 17. årh. er en overgangstid. I nogle bøger finder man endnu Latin udelukkende anvendt, i andre næsten udelukkende Engelsk; men oftest er de ført på en grotesk blanding af Latin og Engelsk, måske endda iblandet lidt Normannerfransk, hvor Latinen har svigtet. Jeg må for alt ang. engelsk toldadministration her summarisk henviser til N. S. B. Gras: *The Early English Customs System*. Harvard Econ. Stud. XVIII (1918); A. P. Newton: *The Establishment of the Great Farm of the English Customs*. Transactions of the Roy. Hist. Society 4th Ser. vol. I 129—56 og til egne undersøgelser, hvis resultater endnu ikke foreligger på tryk.

³ W. E. Lingelbach: *The Merchant Adventurers of England, their Laws and Ordinances* (1902) 53—135; Erik Arup: *Studier i engelsk og tysk Handels Historie* (1907) 105; Maud Sellers: *Acts and Ordinances* 21.

magtfulde var disse store kompagnier, at de til tider havde deres egen mand siddende i toldhuset for at påse, at intet ulovligt gods, der var bestemt for steder indenfor deres privilegier, blev fortoldet.

På eet punkt er Øresundstoldregnskaberne dog langt overlegne, nemlig deri at de er så enestående velbevarede. Det tjener virkelig dansk arkivvæsen til stor ære, at skønt de er skrevne på papir, er de dog næsten alle bevarede i den smukkeste tilstand. De gode beskyttende hellæderbind har naturligvis heller ikke været uden betydning. De engelske toldregnskaber er derimod trods materialets oprindelige overvældende rigdom og pergamentets uforgængelighed¹ meget slet bevarede både med hensyn til fuldstændighed og til det bevarede materiales tilstand. Da de hidtil kun har været underkastet en summarisk registration, er det umuligt for hele perioden at have klarhed over, hvad der forefindes; men for de 20 år, jeg har gennemarbejdet, er den bedst bevarede række de Londonske klædebøger, der forefindes for 6 år².

Det vil heraf fremgå, at til at udfylde hullerne i de engelske toldregnskaber vilde Øresundstoldregnskaberne, om blot nogenlunde pålidelige, være meget værdifulde.

Jeg skal nu gå over til selve sammenstillingen, og skønt jeg iøvrigt kun vil sammenstille opgivelser over exporten til Elbing, Eastlandkompagniets stapelby i Preussen, så vil jeg dog først sammenstille opgivelserne for to skibe, der gik til Stockholm³, fordi de afgiver et udmærket eksempel

¹ De er dog ikke indbundne, men kun hæftede i pergamentsomslag.

² 1606, 1614, 1616, 1618, 1620 og 1622; der findes en for 1623, som desværre er ubrugelig, da halvdelen er rådnet bort.

³ Hovedparten af Eastlandkompagniets handel var koncentreret i Elbing, men da dets privilegier omfattede meget vidtstrakte territorier, var det ikke muligt at gennemføre en altfor streng stapeltvang; derfor var det også medlemmerne tilladt at handle på Danmark, Norge, Sverige, Riga og Reval, men vel at mærke kun i direkte fart. Exporten til andre steder end Elbing havde dog kun et ringe omfang. Returvarer, for hvilke der ingen stapeltvang var, blev derimod i vid udstrækning indtaget andre

på, hvor smukt de engelske toldregnskaber og Sundtoldregnskaberne kan stemme overens trods alle forskelligheder i ydre form. I 1615 ladede Londonerkøbmanden Robert Garrard to gange et skib til Stockholm, et ret enestående tilfælde, idet den engelske handel på Sverige var ganske minimal, og da ingen andre lader i samme skib, er det muligt direkte at sammenstille Londonerbogens og Øresundstoldregnskaberne indførsler. Det må bemærkes, at Londonerbogen omfatter alle andre varer end klæde, medens klædebogen for dette år ikke er bevaret. Varerne er opførte i samme orden, som de forefindes i begge originalerne, og det fremgår deraf tydeligt, at den samme faktura har tjent til grundlag for begge opgivelser.

R. O.¹ Exchequer K. R. Port-
books Bdle. 19 No. 5.

R. A. Øresundstoldregnska-
berne. Indtægt 1615.

Forklaringer.

c weight = 112 lbs.

1 skippund = 300 ℥ se p. 175.

1 goad = $1\frac{1}{2}$ yard².

Sheepskins and lambskins tawed
without the wool the c cont. VI^{XX}
valor 30 s.

Tallet i parentes efter datoen an-
giver siden.

Conyskins graie tawed the c cont.
VI^{XX} valor 13 s. 4 d.³

Furs vocat budge naverne the c
leggs cont. V^{XX} valor 6 s. 8 d.³

Forkortelser.

weight = wgt.

daler = dr.

containing = cont.

hvert = h.

skippund = s.

steder navnlig i Danzig og Königsberg, hvilket tydeligt fremgår af Øresundstoldregnskaberne. Endvidere var reexporten af fremmede varer fra England også fri. Maud Sellers: Acts and Ordinances 22 f. og Nina Bang: Tabeller over Varetransporten.

¹ R. O. = Record Office. K. R. = King's Remembrancer. R. A. = Rigsarkivet. B. M. = British Museum.

² Dette mål anvendtes næsten altid for cottons, der var et heluldent stof, se B. M. Lansdowne MSS. 152 fol. 239.

³ The Book of Rates 1604. R. O. Exchequer K. R. Customs, 173/3.

C goods of cotton			
I single bai			
1 pondell cont.			
V ^C sheepskins tawed	Faarschind 500		30 dr.
CL naverne budge	Fodderdug for		30 dr.
X ^C grey coniskins tawed.	Caninschind 1000 for		44 dr.
	Enckel dosin 11 støcker		110 dr.
	Engelst 5 støcker		250 dr.
	Engelst 4 støcker		120 dr.
	Kersy 36 støcker		
	h. st. 10 dr.		360 dr.
			<u>1793 dr.¹</u>

Det ses, når man foretager den lette omregning af c weight og skippund, hvorledes der er den smukkeste overensstemmelse i opgivelserne.

Vender man sig til selve den alt dominerende engelske stapelhandel på Østersøen, er en sådan direkte sammenstilling ikke mulig, fordi mange købmænd ladede i hvert skib².

¹ Ved transskriptionen er originalens brug af store bogstaver ikke bevaret, ligesom adskilte ord er skrevet sammen, forkortelser opløste og tegnsætningen normaliseret i overensstemmelse med rigsarkivets gængse fremgangsmåde. Jeg takker Arkivar F. J. West for oplysninger og elskværdig hjælpsomhed på dette som på andre punkter.

² Se ovenfor. Jeg tager som eksempel klædebogen fra London 1618 under Dato: XXIII° Junij

In le Judith predicti

9 John Coote I ball cont. VI Nort. kersyes II panni.... XIII s. IIIId.

In le Poasthorse de Myddleburgh Blayce Tolle magister versus predicti.

10 Robert Palmer & Co. I ball cont. XXXVI Devonshire doozens narrow..... IX panni.... £ III

In le Consent predicti

11 William Stone II fardles cont. XVIII panni curti per licentiam

Regis et XVIII panni curti per licentiam Comitum Comberlandis....

..... XLII panni.... £ XIII

og Hullbogen 1614 under Dato: The VIIIth of Marche

In the Marygould of Hull Roberte Rakes Master for Elbinge

En sammenstilling af totalsummerne i de engelske toldregnskaber og Øresundsregnskaberne for exporten fra Newcastle i 1616 giver følgende resultat¹.

Newcastle-Elbing 1616.

R. O. Exchequer	R. A. Øresundstold-	
K. R. Portbooks	regnskaberne 1616.	Differens.
Bdle. 188 No. 6.	Indtægt.	

Forklaringer.

3 kersies	} = 1 short cloth
2 Nort. dozens single	
1 Nort. dozens double	
Seasoned gray conyskins the C cont.	
VI ^{XX} valor 6 s. 8 d. ²	
White leather = sheepskins tawed (vide supra).	
Morkins untawed the C cont. VI ^{XX} valor 10 s. ²	

Forkortelser.

Northern = Nort.	stykke = st.	
11 946 Nort. kersies	4404 st. kirsej	7542 st. (63,2 %)
8 Nort. dozens double		
481 Nort. dozens single	234 st. enkelt dossin	247 st. (51,5 %)

Thomas Swann indigena CCL kersies. £ XXII III s. VI d.
 Thomas Thackray indigena CL kersies £ XIII VI s. VIII d.
 William Haddlesey indigena CCVI kersies XIII dozens £ XX III s. VII d.

Det ses, at i Hullbogen er også de stykker, hvoraf der ikke erlagdes told, medtagne; og det var ikke mindre end 2 af 10 både for Hull (York) og Newcastle, der engang under Elisabeths regeringstid havde opnået denne nedsættelse, fordi det nordlige klæde var af grovere art end det øvrige engelske klæde; men det gjaldt kun forsåvidt det udførtes fra Hull og Newcastle. (State Pap. Dom. Jam. I., CXI. 69).

¹ Desværre er det kun muligt at sammenligne for dette ene år. Der eksisterer også en bog fra 1619 (Exchequer K. R. Portbooks Bdle. 188 No. 8), men da der intetsteds oplyses, hvor skibene sejler hen, har jeg ikke afskrevet den. Ved hjælp af Øresundstoldregnskaberne vilde det dog være muligt at udnytte den for Østersøhandelens vedkommende.

² Book of Rates 1604. R. O. Exchequer K. R. Customs, ¹⁷³/₃.

2 ^M seasoned gray conyskins	1800 kaninskind	200	(10 %)
6 ^M white leather	1900 hvidt læder	4100	(68,3 %)
1 ^M 9 ^C morkins un- tawed	500 lammeskind	1400	(73,7 %) ¹

Denne sammenstilling omfatter i alt 24 skibe; deraf gik de 15 gennem Sundet som ballastede, skønt de tilsammen havde ladet 3899 st. kirsej, 137 st. enkelt dossin, 19^C white leather og 6^C morkins untawed med Elbing som bestemmelsessted. Exempelvis skal nævnes:

(Engl.)

(Øres.)

Forkortelser.

tons = ts.

kom fra = k. fr.

master el. magister = mr.

Juni 26—Juli 1.

Juli 8 (569).

Hopewell of Newcastle 80 ts.

Jørgenn Kock af Newcastle k.
fr. Ibidem med ballast².

Mr. George Cooke

997 Nort. kersies

14 Nort. dozens single

27 chalder coal

7 chalder grindstones.

Selv om Newcastle skipperen i Helsingør opgav sit skib som ladet, angav han sjældent hele ladingen, f. ex.:

(Engl.)

(Øres.)

Marts 19—26.

April 1 (492).

Prosperous of Newcastle 50—

Thommis Perrid af Newcastle
k. fr. Ibidem etc.

60 ts. Mr. Thomas Peareth

1502 Nort. kersies

350 st. kirsej

17 Nort. dozens single.

17 st. enkelt dossin.

April 8—17.

Maj 1 (512).

James of Newcastle 50 ts. Mr.

Osswalld Kerstep af Newcastle
k. fr. Ibidem etc.

Oswald Kirsop

1268 Nort. kersies.

¹ I denne undersøgelse er der ganske set bort fra stenkul (deri indbefattet slibesten), da de endnu på dette tidspunkt ikke indgik i Øresundstolden.

² Stavningen er både i de engelske og danske opgivelser normaliseret undtagen skibernes navne.

Deraf the Mr.:

8 Nort. kersies og	8 st. kirsej
7 Nort. dozens single	7 st. enkelt dossin
3 ^c white leather	300 hvidt læder.
10 chalder coal	
3 chalder grindstones.	

Det sidste eksempel er ganske interessant, fordi man tydeligt kan se, at Mr. Oswald Kirsop blot har vist tolderne i Helsingør fakturaen over de varer, han selv har ladet, og dette har disse altså ladet sig nøje med. For intet skib er der fuldstændig overensstemmelse mellem opgivelserne i Newcastlebogen og Øresundstoldregnskaberne; derimod er der for 2 skibe angivet mere i Øresundstoldregnskaberne end i de engelske; det drejer sig i alt om 264 st. kirsej og 59 st. enkelt dossin. Måske er der da her blevet smuglet ud af Newcastle; men muligt er det også, at det er indtaget i en anden engelsk havn, eller at der foreligger en fejl i de engelske toldregnskaber. Disse tal er jo i hvert fald meget ringe i forhold til differensen i totalsummen.

Vilde nogen spørge, om det da ikke er muligt, at skibene havde losset en del af deres ladning, før de nåede frem til Helsingør, må hertil svares, at alt taler derimod, både den faste kompagnioorganisation og den tid, der nødvendigvis måtte hengå til rejsen. Det skib, der har den korteste tid, 5 dage, er the Clement of Newcastle. Den sidste indførsel for dette i Newcastlebogen er 10. Juni. Ialt har det i Newcastle ladet 433 kersies og 19^c white leather; men den 15. Juni passerer det alligevel gennem Øresund som ballastet. Den længste tid noget skib har brugt er 19 dage, og gennemsnitstiden er 10,7 dage¹. Sejladsens daværende fuldstændige afhængighed af vejr og vind forklarer ganske den store forskel i tid, som der vil

¹ Det må bemærkes, at der ingen sikkerhed er for, at skibene er afsejlede samme dag som den sidste indførsel i den engelske toldbog.

blive lejlighed til at gå udførligere ind på ved opgivelserne for de andre byer.

Vender man sig til en betragtning af Newcastles fart på Østersøen, således som den fremtræder i fru Bangs skibsfarttabeller, viser det sig, at også de andre år karakteriseres ved et meget stort antal ballastede skibe. Man kan derfor roligt gå ud fra, at den samme trafik er drevet år ud og år ind. Det er også interessant at iagttage den store stigning i antallet af ladede skibe, der finder sted i 1618 og nærmest følgende år, fordi det falder sammen med en skærpet kontrol fra dansk side med visitations-skibe i Sundet.

1615	ballastede skibe	24	ladede skibe	9
1616	—	—	28	—
1617	—	—	14	—
1618	—	—	3	—
1619	—	—	7	—
1620	—	—	6	—

Overensstemmelse i den forstand at alle skibe, der står opført i Øresundstoldregnskaberne som kommende fra Newcastle, også genfindes i Newcastlebogen, findes ikke — alene af den grund at skibe, der er passeret ud af Newcastle fuldstændig ballastede, ikke forefindes og ikke skal forefindes i de engelske toldregnskaber; men også fordi det er en meget hyppig fejl i Øresundstoldregnskaberne, at et skib står opført som afsejlet fra sit hjemsted, selv om det kom andetsteds fra, f. ex. Jørgen Carle af Newcastle kom fra Ibidem, selv om han kom fra London. Hvis endelig skibet er rigtigt opført som kommende fra London, er det i reglen blevet til Jørgen Carle af London k. fr. Ibidem — hvilket dog er langt at foretrække¹.

Mellem de engelske og danske opgivelser over exporten fra Hull (York), der her skal sammenlignes for årene 1609 og 1614, er der ganske vist mindre forskel end for New-

¹ Se nedenfor.

castle, men det bliver alligevel af større betydning, fordi Hulls (Yorks) handel på Østersøen var mere end dobbelt så stor som Newcastles. Som den alt dominerende vare finder man også her kirsejet.

Hull-Elbing 1609.

R. O. Exchequer K. R. Portbooks Bdle. 312 No. 6.

R. A. Øresundstoldregnskaberne 1609. Indtægt.

Forklaringer.

Stage gray conyskins the C cont. VI^{XX} valor 3 s. 4 d.¹

Hvad der er sat i skarp parentes, er tilføjelser gjorte af mig på basis af værdiansættelsen sammenholdt med opgivelserne i Book of Rates.

Forkortelser.

long = l. short = sh.

Iøvrigt henvises til ovenfor trykte forklaringer.

Totalsummerne af ladningerne i 22 skibe² er henholdsvis:

Engl.	Øres.	Differens.
28 286 [Nort.] kersies	15 810 st. kirsej	12 476 st. (44,1 0/0)
732 [Nort.] dozens [single]	276 st. enkelt dossin	456 st. (62,4 0/0)
29 018	16 086 st.	12 932 st. (44,6 0/0)

¹ Book of Rates 1604. R. O. Exchequer K. R. Customs, 173/3.

² Følgende skibe er ikke medtagne i sammenstillingen: the Concord of Newcastle, som ¹⁰/₄ indtog 20 kirsej i Hull for kaptejnens Martin Erringtons regning, men som ¹⁵/₅ er opnoteret af tolderen i Helsingør med en betydelig ladning, 814 kirsej etc. (512). Sikkert er Martin Errington, da det ikke er lykkedes ham at få sit skib befragtet i Hull, hvortil han ⁸/₃ var løbet ind med en ladning fra Elbing, efter at være afsejlet fra Hull gået ind til sin hjemby Newcastle og der fået ladning.

Endvidere har jeg ikke medtaget 3 skibe, der ganske vist er indført i den engelske toldbog med Elbing som bestemmelsessted, da jeg ikke har genfundet dem i Øresundstoldregnskaberne: nemlig ¹⁵/₃ Angell af Hull, mr: Thos. Duke, ¹⁵/₄ Hope of Grimsby, mr: James More og ²²/₄ White Lambe of Amsterdam, mr: Hugh Asbran. Da det i alle tre skibe drejer sig om meget ringe varemængder, og ingen af de fire købmænd, der lader i disse skibe, ellers optræder som Eastlandkøbmænd, er der mest sandsynlighed for, at der foreligger en fejlskrift i den engelske toldbog, og at alle 3 skibe er gået andetsteds hen.

47 l. [Nort.] cloths				
456 sh. [Nort. cloths]	120 st. engelsk			
9 [Nort.] dozens double	107 $\frac{1}{2}$ st. dobbelt dussin			
512	227 $\frac{1}{2}$ st.		284 $\frac{1}{2}$ st. (55,6 %)	
24 ^M 8 ^C seasoned gray conyskins	19 500 (h. t. 25—30 dr.)	kaninskind	5 300	(21,4 %)
24 ^M 5 ^C stage gray conyskins	15 500 (h.t. 12 $\frac{1}{2}$ —15 dr.)	kaninskind	9 000	(36,7 %)
49 ^M 3 ^C conyskins	35 000	kaninskind	14 300	(29 %)
15 ^M 3 ^C white leather	6 400	hvidt læder	8 900	(58 %)
3 ^M 1 ^C morkins untawed	3 400	lammeskind	÷ 300	
67 ^M 7 ^C skins and leather	44 800	skind og læder	22 900	(33,9 %)
48 foxskins	50	ræveskind		
2 black cottons	2 st.	grov baj		
4000 yards of lists (of cloth)				
57 pair of knitt. stockings.		Knæhoser for 30 dr.		

Selv om man tager skind og læder under et, er der flere steder opgivelser i Øresundstoldregnskaberne, hvortil intet svarer i den engelske toldbog. Det drejer sig i alt om 5000 kaninskind og 2200 hvidt læder.

For 1614 giver sammenstillingen af toldbøgerne et for Øresundstoldregnskaberne endnu dårligere resultat.

Hull-Elbing 1614.

R. O. Exchequer K. R. Port- Øresundstoldregnskaberne
books Bdle. 313 No. 8. 1614. Indtægt.

Forkortelser.

hvert = h. tusind = t. hundrede = h.

Iøvrigt henvises til foranstående forklaringer.

Marts 4.

Marts 23 (499).

Prosperous of Hull. Mr. Christopher Freesbie

Christoffer Frysby af Hull k. fr. Ibidem etc.

6 l. [Nort.] cloths

September 15.	Oktober 12 (641).
Violet of Hull. Mr. William Dobson	Willum Dobsen af Hull k. fr. Ibidem etc.
11 sh. [Nort.] cloths	3 st. engelsk h. st. 24 dr.
96 [Nort.] dozens [single]	
1040 [Nort.] kersies	560 st. kirsej h. st. 8 dr.
(Allowed the Master 8 kersies for portage).	

September 26.	Oktober 12 (642).
Braue of Hull. Mr. Joell Gaskin	Joen Galschind af Hull k. fr. Ibidem etc.
2 l. [Nort.] cloths	
18 sh. [Nort.] cloths	
95 [Nort.] dozens [single]	15 st. enkelt dossin h. st. 12 dr.
1662 [Nort.] kersies	1200 st. kirsej h. st. 8 dr.
1 ^M seasoned [gray] conyskins	
4 ^M stage [gray] conyskins	
3 ^M morkins untawed	
5 ^C white leather	
56 foxskins.	
(Allowed the Master 10 kersies for portage).	

Ved sammenregningen er det i rund parentes satte ikke medtaget.

Engl.	Øres.	Differens.
32 480 [Nort.] kersies	15 941 st. kirsej	16 539 st. (50,9%)
2 062 [Nort.] dozens single	345 st. enkelt dossin	1 717 - (83,3%)
<hr/>	<hr/>	<hr/>
34 542	16 286 st.	18 256 st. (52,9%)
10 l. [Nort.] cloths	13 st. engelsk	
241 sh. [Nort.] cloths	18 - dobbelt dossin	
<hr/>	<hr/>	<hr/>
251	31 st.	220 st. (88%)
	6 000 sorte kaninsk. } h. t.	
	7 000 grå — } 22-25 dr.	
	59 600 — }	
94 ^M seasoned [gray] conyskins	72 600	21 400 (22,9%)

	13 000 grå kaninsk.	} h. t. 12- 12 ¹ / ₂ dr.	
	23 200 —		
62 ^M 4 ^C [stage gray] conyskins	36 200 —		26 200 (42%)
156 ^M 4 ^C conyskins	108 800 kaninskind		47 600 (30,4%)
39 ^M 1 ^C white leather	15 800 hvidt læder		23 300 (59,6%)
22 ^M 7 ^C morkins untawed	1 500 lammeskind		21 200 (93,4%)
218 ^M 2 ^C skins and leather	126 100 skind og læder		92 100 (42,3%)
84 foxskins			

Resultaterne af disse sammenstillinger over exporten fra Hull bliver da, at i 1609 er der c. 44 % mindre i Øresundstoldregnskaberne end i de engelske toldregnskaber og i 1614 endda c. 53 %. Man kan ikke undlade atter at rejse det spørgsmål, der allerede rejstes ved sammenstillingen af opgivelserne fra Newcastle: Er det da ikke muligt, at skibene fra Hull og Newcastle har losset nogle af deres varer, inden de kom til Øresund? Lad os først betragte den tid, skibene brugte til at sejle fra de engelske havne til Øresund. Det er allerede anført, at for Newcastle var den korteste tid 5 dage, den længste 19, og gennemsnittiden 10,7 dage. For Hull 1609 giver en sammentælling følgende resultat: Korteste tid 5 dage, længste tid 38 dage og gennemsnitstid 20 dage. I 1614 er den korteste tid 9 dage, den længste tid 49 dage og gennemsnitstiden 20,7 dage. Det er en såre lang tid, nogle Hullskibe har brugt for at komme til Øresund, hvis man da antager, at de har sejlet nogenlunde samtidigt med den sidste indførsel i Hullbogen. Og der kan jo intet være til hinder for, at de undervejs kan være gaaet ind andre steder, når man alene tager den medgåede tid i betragtning. Men ser man på forskellen i ladningerne i de forskellige skibe, bliver det klart, at der er lige stor forskel i opgivelserne, hvad enten et skib har været kort tid eller en måned eller mere undervejs.

En undersøgelse af den tid, de tilbagevendende skibe brugte, er af interesse, fordi det her er så godt som udelukket, at de standsede undervejs. Derimod taler både det stærke engelske behov for Østersøprodukter, som også disses store volumen. Så stort var behovet for Østersøprodukter, at den engelske tonnage i disse år langt fra var tilstrækkelig, således at de engelske købmænd, indtil de gamle navigationslove indskærpedes ved proklamationerne af 1615 og 1622, i temmelig vid udstrækning gjorde brug af fremmed tonnage til at hjemføre Østersøprodukter; også hvad angår de fremmede skibe, der blev befragtede af Englænderne, er der naturligvis mest sandsynlighed for, at de gik i direkte fart fra Preussen til England. Derfor er den tid, både disse fremmede skibe og de engelske skibe brugte til farten fra Øresund til England, et udmærket vidnesbyrd om, hvor langt et tidsrum der under gunstige og ugunstige forhold medgik til en rejse fra Øresund til England eller omvendt.

Jeg er her i stand til at oplyse den tid, skibene, der kom fra Østersøen (Øresund) til Hull i 1614, brugte. De engelske skibe har en mindste tid på 10 dage, en længste tid på 32 dage, en gennemsnitstid på 17,6 dage. For de fremmede skibe, der udelukkende var nederlandske, og som overgik de engelske i sejldygtighed¹, er den korteste tid 7 dage, den længste tid 33 dage og gennemsnitstiden 14,8 dage. Der er desforuden et dansk skib, som står opført i Øresundstoldregnskaberne under 24. September som »Harttwich Slottfeldt af Malmøe«, kommende fra Danzig med engelsk gods og den 28. Oktober er indført i den engelske toldbog som »the Angell Gabriell of Elbome Mr. Hartling Shetfeild from Danske«².

¹ Hagedorn: Entwicklung der Schiffstypen. Veröffentl. d. Vereins f. Hamb. Gesch. I (1914) 102 ff.

² For kuriositetens skyld skal citeres en indførsel under 14. Sept. i den engelske toldbog, fordi den så vel illustrerer datidens forhold. »The Angel of Copemanhaven Arthur Clopen mr. from Danske. Allowed him a last great barrelled tarr to buy a mast« (d. v. s. toldfrit). Et københavnsk skib ladet for en anden havn må på grund af havari være gået ind til Hull.

Som det ses, er forskellen i tid mellem skibe, der gik øst og vest på, ikke meget stor. Den forskel, der er, kan måske endda forklares derved, at medens man må gå ud fra, at skibenes afgangsdato fra Øresund som regel er faldet sammen med datoen for tolderlæggelsen, er datoen for den sidste indførsel i den engelske toldbog ikke altid faldet sammen med afsejlingsdatoen. Der er f. ex. en vis sandsynlighed for, at de tre første skibe, der sejlede fra Hull til Elbing i 1614, er sejlede i flåde, idet de alle tre er opført i Sundtoldbogen under 23. Marts, men dog er de indført under forskellige datoer i den engelske toldbog (4., 8. og 11. Marts)¹. Det samme har vistnok også været tilfældet med andre Hullskibe i dette år. Et yderligere bevis ligger deri, at skønt adskillige skibe kommende fra London og Ipswich har været meget lang tid undervejs, forefinder man dog ved sammenligning en smuk overensstemmelse mellem indførslerne i de engelske toldregnskaber og Øresundstoldregnskaberne; dette gælder f. ex. om to Ipswichskibe, der i 1624 var en måned undervejs².

Men dernæst taler også den stærke kompagniorganisation mod, at der er blevet losset undervejs. Den direkte fart til stapelbyerne var netop et af grundprinciperne for de store »regulated companies« the Merchant Adventurers, Levantkompagniet og Eastlandkompagniet. Nølede og uvilligt måtte man efterhånden læmpe kravet om den direkte fart indenfor Levantkompagniet, fordi flere italienske byer var fristende anløbssteder³. Skarpest er dette princip formuleret i the Merchant Adventurers' ordrer⁴; men skønt Eastlandkompagniets ordrer på dette punkt ikke er helt så omhyggeligt redigerede som the Merchant Adventurers', så lades der dog ingen tvivl tilbage om, at når varer først var indladede i et skib med Elbing som bestemmelsessted,

¹ Se ovfr. 129 f.

² Se ndfr. 146.

³ Arup: Studier i engelsk og tysk Handels Historie 106.

⁴ Lingelbach: The Merchant Adventurers of England 53—135.

anmeldt til kompagniet og fortoldet i England, så kunde deraf følge meget store ubehageligheder i form af bødestraf, hvis noget af godset blev udlosset undervejs¹. Så megen vægt lagdes der på dette punkt bl. a. på grund af afgifterne til kompagniet, der skulde svares i Elbing, at kompagnimedlemmerne i »the outports«, selv om de stod i spændt forhold til Londonstyrelsen, vilde løbe altfor stor en risiko ved at synde på dette punkt.

Nej, vilde Hullkøbmændene handle udenfor stapelen, valgte de en ganske anden og klogere fremgangsmåde, nemlig ved fortoldningen af varerne at opgive som bestemmelsessted en by eller et land, hvorpå ingen kompagnioorganisation havde lagt sin tunge hånd, f. ex. Spanien. Det har man et udmærket eksempel på i Hullkøbmændenes handel på Nederlandene. The Merchant Adventurers' stapelby i Nederlandene var på denne tid Middelburg på øen Walchern i provinsen Zeeland. Den var meget uegnet og ubekvem for Hullkøbmændenes handel. Endnu i 1609 opretholdt de en ret livlig forbindelse med stapelbyen, men dog var de samtidig begyndt at sende varer til provinsen Holland. Naturligvis kunde det ikke gå an at angive det rette bestemmelsessted, når disse varer fortoldedes; i stedet for angaves en by i Spanien, oftest St. Lucar, som bestemmelsessted for de skibe, som gik i denne fart. At de ikke havde været i Spanien, men i Holland, fremgår tydeligt deraf, at de i reglen allerede efter c. seks ugers forløb kom tilbage og da er indført i Hullbogen som kommende fra Holland, ligesom også ladingens art viser, at de ikke har været i Spanien.

I 1614 er denne trafik sat i system, og næsten hele exporten til Nederlandene foregik på denne måde, medens farten på Middelburg var minimal; men selv denne omgåelse af stapelen gik naturligvis kun for en tid; den begunstigedes vel i nogle år ved tilbagekaldelsen af the Mer-

¹ Maud Sellers: Acts and Ordinances of the Eastland Company 15, 20—23.

chant Adventurers' privilegier; men efter at disse i 1617 var blevne genindsatte i deres gamle rettigheder, fik de snart rede herpå, og der sattes en stopper for denne ulovlige trafik i 1619¹.

Tilslut kan anføres at Hulls (Yorks) export til Preussen var så særpræget, at alene af den grund er det usandsynligt, at den gik andetsteds hen. Kirsejet var her den alt-dominerende vare. I exporten til Hamburg derimod indtog Northern dozens en fremtrædende plads; i exporten til Nederlandene var bly en vigtig vare; hvad endelig angik exporten til Norge, så var den af så ringe omfang, at Eastlandkompagniet ikke mente det ulejligheden værd at pålægge den nogen afgift; derimod afkrævedes en sådan af importen fra Norge, der formodentlig ikke har haft et helt ringe omfang²; indførslerne i de engelske toldbøger viser endvidere kun små tal for exporten til Norge og at klædeexporten var af en meget blandet karakter, hvori kirsejet ikke indtog nogen særlig fremtrædende plads.

Det vilde have sin interesse at foretage en sammenstilling med Elbings toldregnskaber, som efter Schäfers opgivelse er i behold; dog kan man ikke ud fra mindre opgivelser i disse end i de engelske slutte noget, men må lade resultatet bero på en samlet vurdering; — den anden eventualitet, at der skulde findes mere end i de engelske, vil næppe få aktualitet. Denne undersøgelses resultat må da siges at være, at skipperne fra Hull og Newcastle i visse perioder i hvert fald har drevet et omfattende og systematisk smugleri i Øresund.

En sammenstilling af opgivelserne i de engelske toldregnskaber og Øresundstoldregnskaberne for exporten fra London og Ipswich er noget vanskeligere end for exporten fra Hull og Newcastle, fordi, som allerede omtalt, adskillige skibe indtog ladning både i London og Ipswich. Hvis nu toldbøgerne for London og Ipswich var bevarede for

¹ R. O. Privy Council Register vol. XXX 84 ff.

² Maud Sellers: Acts and Ordinances of the Eastland Company 21.

de samme år i den her behandlede periode, vilde dette forhold ingen vanskeligheder afføde, men kun for året 1615 er dette tilfældet, og endda er det kun Londonerbogen, hvor alle andre varer end klæde er indført, der er bevaret; klædebogen derimod forefindes ikke for dette år.

Hovedparten af udførslen både fra Ipswich og London var Suffolklæde (regnet lig 1 short cloth)¹; men da alt engelsk klæde i Øresundstoldregnskaberne går under fællesbetegnelsen engelsk, har jeg fundet det formålsløst i det følgende at skælne mellem de forskellige klædearter; ligesom jeg også har fundet det formålsløst i totalsummerne at holde de ringere klædearter dozens, kersies etc. ude fra hinanden, da Øresundstoldregnskabernes angivelser på dette punkt er meget vilkårlige.

London og Ipswich-Elbing 1615.

R. O. Exchequer K. R. Port-
books Bdle. 600 No. 18 (Ips-
wich) og Bdle. 19 No. 5 (London)².

R. A. Øresundstoldregn-
skaberne 1615. Indtægt.

Forklaringer.

4 Dev. dozens single = 1 sh. cloth
Conyskins black with silver heires
or without the C cont. VI^{XX} valor
53 s. 4 d.³

Se for øvrigt ovenfor.

Forkortelser.

Devonshire = Dev.
dozen = doz.

Marts 14.
Hellen of Ipswich 160 ts. Mr.
John Lowe fr. Ipswich
3 cloths.

April 4 (496).
Willum Louw af Ipswich k. fr.
Ibidem med ballast.

Marts 18—27.
Goodwill of Ipswich 120 ts.
Mr. William Crofford fr. Ips-
wich

April 6 (499).
Willum Krafferd of Ipswich k.
fr. Ibidem etc.

¹ Se ovfr. 118.

² The Comptroller's book sammenholdt med the Surveyor's book. Exchequer K. R. Portbooks Bdle. 19 No. 1.

³ Book of Rates 1604. R. O. Exchequer K. R. Customs, 17²/₃.

155 cloths 33 Dev. dozens single.	114 st. engelsk	30—50 dr.
<hr/>		
Marts 21—30. Parragon of Ipswich 120 ts. Mr. Richard Wadde fr. Ipswich	April 6 (498). Rydtzer Wadj af Ipswich k. fr. Ibidem etc.	
325 ¹ / ₂ cloths 20 Dev. dozens single 6 ^M seasoned gray conyskins 8 ^M stage — —	283 st. engelsk	30—50 dr. 6000 kaninskind h. t. 25 dr. 4000 — h. t. 18 dr.
<hr/>		
Marts 29—April 5. Barbery of Ipswich 120 ts. Mr. Thomas Silluester fr. Ipswich	April 12 (504). Thomas Saluester af Ipswich k. fr. Ibidem etc.	
561 ¹ / ₂ cloths 2 doz. knitt. wooll. stockings 10 — kersie —	500 ¹ / ₂ st. engelsk	30—50 dr.
<hr/>		
Marts 16—April 5. Sara of London. Mr. Edward Redshaw fr. London	April 22 (509). Edwardt Rydtzer af London k. fr. Ibidem etc.	
7 ^M seasoned gray conyskins 35 ^M stage — — 14 ^M 5 ^C sheepskins tawed.	7 000 kaninskind h. t.	24 dr. 35 000 — h. t. 10 dr. 14 500 hvidt læder
<hr/>		
Marts 20. James Cambell iremonger VI barrells rumpes of nutmegs cont. XIII ^C LX lbs.	Muskatblommer for	280 dr.
Parcel of the goods brought in the Pearle of London customfree.	Peber for 6 st. foerdug for	400 dr. 12 dr.

Da opgivelserne for de næste 5 Londonerskibe i de fleste tilfælde stemmer overens, er de oversprunget.

April 13—24. Amitie of Ipswich. Mr. John Crane fr. Ipswich	Maj 5 (523). Jan Kran af Ipswich k. fr. Ibidem etc.	
816 cloths 3 Dev. dozens single 6 ^M seasoned gray conyskins 4 ^M stage — — 3 ^M 4 ^C morkins untawed	394 st. engelsk	30—50 dr. 4000 kaninskind h. t. 25 dr. 3000 — h. t. 18 dr. 2400 lammeskind.

6 ^c gray conyskins tawed	
6 ^c black — —	
4 ^c — —	
April 27—Maj 2.	Maj 20 (537).
Hermytt of London. Mr. Thomas Barnard fr. London	Thomas Bernhard af London k. fr. Ibidem etc.
4 ^M seasoned gray conyskins	4000 kaninskind h. t. 25 dr.
4 ^M stage — —	4000 — h. t. 10 dr.
9 ^c black conyskins	900 sortekaninskind for 135 dr.
1 ^M 8 ^c — rabbitskins	1800 kaninskind for 72 dr.
2 ^c morkins untawed	200 lammeskind
2 ^M white leather ¹	2000 hvidt læder
Maj 6—13.	
Hearmigthe of London 100 ts. Mr. Thomas Barnard fr. Ipswich	
1 ^M 8 ^c 40 black conyskins	
3 ^c seasoned gray conyskins	
3 ^M 8 ^{1/2} ^c morkins untawed	
300 catskins	
238 cloths	305 st. engelsk 30—70 dr.
300 yards of lists.	18 st. kirsej.
Maj 9—17.	Juni 12 (545).
Consell of London. Mr. Thomas Grimble fr. London	Thomas Grimell af London k. fr. Ibidem
24 ^M seasoned gray conyskins	20 000 kaninskind h. t. 24 dr.
60 ^M stage — —	40 000 — h. t. 10 dr.
3 ^M 3 ^c black rabbitskins	3 300 lammeskind
1 ^M 6 ^c morkins untawed	1 600 fåreskind
8 ^M 5 ^c white leather	8 500 hvidt læder
3 double bayes.	3 st. baj 33 st. sajen
Maj 22—26.	
Consull of Ipswich. Mr. Thomas Grimble fr. Ipswich	
276 ^{1/2} cloths.	737 st. engelsk 25—65 dr. 131 st. kirsej.
Maj 22.	Juni 7 (543).
Globe of Ipswich. Mr. William Anderewes fr. Ipswich	Willum Andreas af Ipswich k. fr. Ibidem med ballast.
3 cloths.	

¹ Følgende indførsel i Londonerbogen er ikke medregnet: Thomas Meek, Scotus, 240 pair sh. worsted stockings, 360 pair knitt. wooll. stockings o. 37 doz. plain leather-gloves.

Maj 6.	Juli 1 (558).
Goodwill of London. Mr. William Craford fr. London	Willum Krafford af Ipswich k. fr. Ibidem med ballast.
1 ^M black conyskins	
2 ^M morkins untawed	
4 ^M — tawed.	
Juni 13—15.	
Goodwill of Ipswich. Mr. William Crofford fr. Ipswich	
45 cloths	
14 Dev. dozens single.	

Af pladshensyn skal resten af året behandles summarisk. Endnu to skibe ladede både i London og Ipswich, men ikke store ladninger. »The Subject of Harwich, mr: Wm. King« ladede 2. Sept. i London og 20.—21. Sept. i Ipswich og var 24. Okt. i Øresund. »The Barbary of Ipswich, mr: Thomas Silvester« ladede 20.—23. Sept. i London og 2.—3. Okt. i Ipswich og var 25. Okt. i Øresund, hvor det passerede som ballastet. Også må det nævnes, at 31. Aug.—13. Sept. ladede »the Consul of London, mr: Thomas Grimble« i Ipswich ialt 85 sh. Suffolk cloths, men passerede 24. Okt. Øresund som »Thomas Grimell af London k. fr. Ibidem med ballast«. Det er et af de hyppige eksempler på, at et skib angives som kommende fra sit hjemsted

I det følgende sammenstilles totalsummerne i de engelske og Øresundstoldregnskaberne. For Ipswichs vedkommende er the Hermit ($^{27/4}$ — $^{2/5}$), the Consull ($^{9/5}$ — $^{17/5}$) og the Subject ($^{20/9}$ — $^{21/9}$) ikke medregnede hvad angår klædet¹, da disse skibe jo formentlig i London har indtaget betydelige mængder af denne vare, og det måske snarest har været således, at det klæde, der var indtaget i

¹ Endvidere er the Unicorn of Harling, mr: Salomon Hind, der 5.—10. Oktober inkladede $33\frac{1}{2}$ sh. Suffolk cloths i Ipswich, ikke medregnet, da jeg ikke har genfundet det i Øresundstoldregnskaberne. Totalexporten af klæde fra Ipswich 1615 var efter Ipswichbogens opgivelser $3576\frac{1}{2}$ cloths, heri dozens indbefattet omregnet til klæde.

Ipswich, slet ikke er angivet. Man ser, at de skibe, der kun har ladet i Ipswich, ikke er ganske pålidelige i opgivelserne.

Engl.	Ipswich-Elbing 1615. Øres.	Differens.
2997½ cloths 84 Dev. dozens single	2 026 st. engelsk	971½ st. (32,4 %)
12 ^M 3 ^C seasoned gray conyskins	10 000 kaninskind (h. t. 25 dr.)	
12 ^M stage gray co- nyskins	7 000 kaninskind (h.t. 18 dr.)	
6 ^C gray conyskins tawed		
2 ^M 8 ^C 40 black co- nyskins		
27 ^M 7 ^C 40 conyskins	17 000 kaninskind	10 740 (38,7 %)
7 ^M 2½ ^C morkins untawed	2 400 lammeskind	4 850 (66,6 %)
300 catskins		
300 yards of lists		
2 doz. knitt. wooll. stockings		
10 doz. kersie stoc- kings.		

For endnu to år er det muligt at sammenholde de engelske og Øresundstoldregnskaberne for Ipswichskibene. For året 29. Sept. 1603—28. Sept. 1604¹ finder man, at intet af alle 9 skibe stemmer. Det eneste, hvor der ikke er stor forskel i opgivelserne, er »the Mary Susan of Ipswich, mr: Richard Jeninges«, der 26. Marts indtog 72 cloths i Ipswich og 31. Marts (432) er opnoteret af tolderen i Helsingør som »Ridzer Jens af Ipswich« kommende sammesteds fra med en ladning af 81 stykker engelsk.

¹ R. O. Exchequer. K. R. Portbooks Bdle. 598 No. 17 o. Bdle. 599 No. 4, R. A. Øresundstoldregnskaberne 1603 o. 1604. Indtægt.

For alle de andre skibe er der langt mere i Øresundstoldregnskaberne end i Ipswichbogen. Endnu et skib skal nævnes, fordi det afgiver et af de hyppige eksempler på, at tolderne i Helsingør opnoterer et skib som kommende fra sit hjemsted, selv om det kom andetsteds fra, nemlig »the barke Samewell of Newcastle, mr: Thomas Tucker«, der i Øresundstoldregnskaberne er opført som kommende fra Newcastle¹.

Alle de andre skibe er både i de engelske og Øresundstoldregnskaberne opførte som hjemmehørende i og kommende fra Ipswich. Det samlede resultat bliver for klædet 2318 cloths i Ipswichbogen mod 3073 st. engelsk i Øresundstoldregnskaberne.

Endelig er det muligt at sammenligne for året 1624.

Kun 3 klædeskibe gik dette år fra Ipswich til Elbing².

Ipswich- Elbing 1624.

R. O. Exchequer books Bdle. 602 No. 6.	K. R. Port- Øresundstoldregnskaberne 1624. Indtægt.
Maj 24.	Juni 25 (479).
Valentin of Ipswich 100 ts.	Willem Kraffert af Ipswich k.
Mr. William Croford	fr. Ibidem etc.
1350 cloths	1356½ st. engelsk.
3 ^c stage gray conyskins	
1 ^m morkins untawed.	
Maj 24.	Juni 25 (480).
Samaritan of Ipswich 100 ts.	Robbert Langle af Ipswich k.
Mr. Robert Langle.	fr. London etc.
1233½ cloths.	1226 st. engelsk.
Juli 31.	August 20 (491).
Goodwill of Ipswich 100 ts.	Barnabas Kraffer af Ipswich
Mr. Barnabas Crowford	k. fr. Ibidem etc.
906 cloths	880 st. engelsk
5 ts. 1 ^c wgt. Island woad.	Røde for 250 dr.

¹ Dette skib er fejlt dateret enten i den engelske toldbog eller i Øresundstoldregnskaberne, idet det efter de engelske opgivelser 3. Oktober indtog 311½ cloths i Ipswich, men ifølge Øresundstoldregnskaberne 27. September var i Helsingør med 446 st. engelsk.

² En del skibe, der gik ud fra Ipswich med en ringe ladning og passerede Øresund som ballastede, er ikke medtagne i det følgende.

Som man ser, er der den smukkeste overensstemmelse i opgivelserne, rent fraset den kedelige fejltagelse med London. Man må da formode, at intet af disse skibe først har indtaget ladning i London. Det har derimod sikkert været tilfældet med »the Desire of Ipswich 100 ts.«, hvis skipper Thomas Eldred den 31. Juli i Ipswich indtager 3 sh. Suffolk cloths for egen regning og intet mere; men den 31. Aug. optræder i Øresundstoldregnskaberne som Thomis Ildtredt af Ipswich k. fr. Ibidem med skind, peber etc. Sammenlignes opgivelserne for 1615 og 1624, finder man, at der i Øresundstoldregnskaberne er stigende pålidelighed i opgivelserne for Ipswichskibene.

En sammenstilling af opgivelserne for London 1615 giver i samlet resultat:

Engl.	London-Elbing 1615. Øres.	Differens.
291 ^{M2} ^C seasoned gray conyskins	235 200 kaninskind (h.t. c.24 dr.)	
440 ^{M8} ^C stage gray conyskins	302 800 kaninskind (h.t. c.10 dr.)	
3 ^{M9} ^C black cony- skins	2 500 sorte kanin- skind	
13 ^{M4} ^C black rab- bitskins	6 500 sorte kanin- skind	
1 ^{M8} ^C black rab- bitskins	1 800 kaninskind (for 72 dr.)	
5 ^{M5} ^C black rab- bitskins	5 500 lammeskind og fåreskind	
756 ^{M6} ^C conyskins etc.	554 300 kaninskind etc.	202 300 (26,1 %)
133 ^{M3} ^C sheepskins tawed and white leather	133 200 hvidt læder	100
27 ^{M7} ^C morkins tawed	16 500 lammeskind	11 200 (40,4 %)
1 ^{M6} ^C morkins tawed	1 600 fåreskind	
53 ^{M7} ^C morkins untawed	44 400 lammeskind	9 300 (17 %)
972 ^{M9} ^C skins and leather	750 000 skind og læder	222 900 (23 %)

33 ^M 60 sheep pelts ¹	
230 foxskins	230 ræveskind
24 otterskins rawe	24 odderskind
6 timber of fitches skin tawed ²	»6 thømme illekon- schind«

10 bayes double	8 st. baj
139 half pieces Eng- lish fustians	49 st. bomersi 33 st. sajen 6 st. foerdug
27 dozen plain lea- ther gloves	
6 dozen gloves fringed with silk	
132 dozen sh. kersie stockings	28 dusin kirsej strømper + knæ- hoser for 400 dr.
20 dozen knitt. wooll. stockings	
55 dozen sh. wor- sted stockings	36 dusin knæhoser
69 dozen 3 pair sh. worsted stock- ings	} 1 kiste knæhoser for 410 dr. og 1 kiste hoser for 196 dr.
22 dozen knitt. wooll. stockings f. men	
5 dozen knitt. wooll. stockings f. children	

17 ts. beer	
34 hogsheads beer- eager	14 oxehoveder øl- edike
1 hogshead of 96 sm. barr. pickled oysters	
	4000 pd. brasiltræ 208 sten ingefær

¹ Per licentiam Regis. Sheepskins vocat pelts the C cont. V^{XX} valor XXVI s. VIII d. (Book of Rates).

² 1 timber = 40 st.

1460 lbs. rumps of nutmegs	Muskatblommer for 280 dr. 3300 pd. peber + peber for 400 dr.
»26 dozen locks or linkes £ 3 8 s.« (locks).	»stagge lius 2 kister 13 dr.« ¹

Det ses, at peberet, brasiltræet og ingefæren mangler i de engelske opgivelser. Det samme kan iagttages for 1619; det beror på en bestemmelse om, at reexporterede varer kunde passere toldfri ud igen indenfor visse grænser.

Aaret 1619, hvor jeg også er i stand til at sammenligne for alle andre varer end klæde, giver et for Øresundstoldregnskaberne meget gunstigt resultat, når alene strømper fraregnes. Alle skibene er både i de engelske toldregnskaber og Øresundstoldregnskaberne opførte som hjemmehørende i og kommende fra London.

London-Elbing 1619.

R. O. Exchequer books Bdle. 22 No. 9.	K. R. Port- books Bdle. 22 No. 9.	R. A. Øresundstoldregns- skaberne 1619. Indtægt.
107 ^M 1 ^C seasoned gray cony- skins	114 700 [grå] kaninskind (h. t. c. 30 dr.)	

¹ Her er ikke medtaget et par Skotter, der lader nogle partier strømper — disse findes ikke opgivne i Øresundstoldregnskaberne. Også andre indførsler i den engelske toldbog er forbigået, da Øresundstoldregnskaberne ikke har noget tilsvarende. Det drejer sig om varer, hvis ejere ikke sædvanligt optræder som Eastland merchants; men dog heller ikke som handlende på andre lande: det er altså muligt, at varerne alligevel er indladede i de pågældende skibe. Indførslerne lyder som følger:

¹⁹ / ₇ the Frances	og ¹⁸ / ₇
Samuel Potkin, Skinner	John Craft
696 pair sh. worst. stockings	120 yards bai
108 pair knitt. wooll. stockings	10 narrow perpetuanos
29 doz. knitt. wooll. stockings for children.	7 dozen sheepskins dressed
	10 pair silkstockings
	2 embroidered waistcoats
	5 beaverhats and bands
	10 pair of gloves
	64 yards figured sattin

98 ^M stage gray conyskins	104 000 [grå] kaninskind (h. t. c. 12 dr.) ¹
4 ^M 4 ^{1/2} ^C black conyskins	4 450 sorte kaninskind (h. t. c. 100 dr.)
87 ^M 1 ^C white leather	34 000 hvidt læder
	46 100 fåreskind
5 ^M black rabbitskins	5 000 —
1 ^M 5 ^{1/2} ^C black rabbitskins	} Småskind } og } 50 dr. ræveskind }
3 ^C black conyskins	
30 foxskins	
14 ^M 2 ^C black rabbitskins	13 000 lammeskind
3 ^M 4 ^C — —	3 400 sorte kaninskind
7 ^M morkins raw	7 000 lammeskind
176 foxskins raw	150 ræveskind
400 catskins.	katteskind for 43 dr.

Det synes at fremgå af foranstående, at tolderne i Helsingør ikke har været ganske klare over betydningen af ordet »rabbit«, der endnu i begyndelsen af 17. årh. betegnede en kaninkilling². Kun 3^M 4^C black rabbitskins er rigtigt gengivet som 3400 sorte kaninskind. Der er også en anden ganske pudsigt misforståelse i dette års Øresundstoldregnskaber. »C dozen Sheffield knives« er blevet til »100 dosind kiedschindt«³. Som allerede nævnt er hoved-

¹ De skarpe parenteser betegner, at kun henholdsvis 34 200 og 27 000 kaninskind er betegnede som grå i Øresundstoldregnskaberne. En indførsel på 1800 er rettet til 18 000.

April 4—24.

Little Ann of London. Mr. Thomas Barnard

18^M seasoned gray conyskins

18^M 5^C stage gray conyskins

1^M 8^C black conyskins

11^M 2^C black rabbitskins

3^M sheepskins tawed

8 foxskins.

Maj 5.

Thomas Barnhardt af London k. fr.

Ibidem etc.

18 00[0] kaninskind for 540 dr.

18 500 — - 222 dr.

1 800 sorte kaninskind f. 150 dr.

10 000 lammeskind f. 400 dr.

3 000 hvidt læder f. 210 dr.

² Hvorimod cony betegnede det fuldvoksne dyr.

³ Marts 22—April 1.

April 5 (568).

Fellowship of London Mr. Henry Cleybourne

Herre Klebornn of London k. fr.

Ibidem etc.

34^M seasoned gray conyskins

34 000 grå kaninskind

parten af strømperne dette år smuglede gennem Øresund — de strikkede strømper var jo en ganske ny vare, og derfor har der måske været mere tilbøjelighed til at smugle dem igennem. Totalsummen i de engelske opgivelser er 589 dusin, i Øresundstoldregnskaberne kun 93 dusin + 2 poster med kram (for 150 og 120 dr.), hvortil i de engelske opgivelser svarer 131 dusin. Det vil sige at der i Øresundstoldregnskaberne mangler 365 dusin (62 %).

Sammenstillingen af de øvrige varer giver følgende resultat:

Engl.	Øres.
11 broad serges	12 st. sajen
5 cloth rashes	2 st. rass
6 narrow perpetuanos	
59 bayes double a. single	79 st. baj
25 ts. beereager	40 oxehoveder øledike ¹
11 ^C wgt. of lead	
20 ^C wgt. birdingshot of lead	
53 dozen plain leather gloves	kramvarer for 50 dr. ² .
27 ^M stage gray conyskins	27 000 grå kaninskind
10 ^M 4 ^C sheepskins tawed	10 400 lammeskind
60 pair sh. wooll. stockings	360 par knæhoser
420 — - worst. —	
C doz. Sheffield knives	100 dusin kidskind
6 double bayes	6 st. baj
10 single bayes.	10 st. baj.

Det må måske her være tilladt at bemærke, at de ovenfor førte sammenstillinger af poster med skind, huder og læder gang på gang viser, at til engelsk C eller M henholdsvis 120 og 1200 svarer dansk 100 og 1000, og at stykker aldrig er tilføjet således som f. ex. ved opgivelserne for tøjer. Jeg mener derfor, at 100 og 1000 også i Øresundstoldregnskaberne betegner 120 og 1200 for de samme arter huder, skind og læder, hvor de gør det i de engelske; det er kun for kostbare og sjældne varer, at C regnes = 100. Det samme er sikkert tilfældet for forskellige slags fisk og flere andre varer.

¹ 1 ton = 4 oxehoveder.

² 8 ts. beer i to iøvrigt ballastede skibe er ikke taget med. Endvidere har jeg fundet det rigtigst i ovenstående ikke at medregne

Marts 3—6.

Marts 19 (542).

Endevor of London. Mr. Thomas

Thommes Barle af London k. fr.

Badeley

Ibidem

145 doz. sh. worsted stockings

Jeg skal derefter gå over til den langt vigtigere sammenstilling af opgivelserne over klædeexporten fra London og er her i stand til at sammenholde 6 år.

I 1606 er totalsummerne henholdsvis:

London-Elbing 1606.		
R. O. Exchequer.	R. A. Øresundstold-	Differens.
K. R. Portbooks	regnskaberne 1606.	
Bdle 13 No. 5.	Indtægt.	
7659 cloths	7076 st. engelsk	583 st. (7,5 %)
1912 kersies a. dozens	857 kirsej og dossin	1055 st. (55,2 %)

Går man i enkeltheder, viser der sig langt større forskelligheder. Om årets første skib må det formodes, at det enten er begyndt at lade efteråret forud, men ikke er kommet afsted, eller at det eventuelt har ladet færdigt i Ipswich.

Engl.	Øres
Marts 3—13.	April 1 (517).
Phenix of London. Mr. John	Ziann Baddele af London k. fr.
Badeley	Ibidem etc.
195 sh. Suffolk cloths	1041 st. engelsk h. st. 20—80 dr.
3 Nort. kersies	50 st. kirsej.
136 Dev. dozens single.	

For det næste skib derimod og for flere af de følgende skibe er der den smukkeste overensstemmelse.

20 doz. sh. kersie stockings	
15 ts. beer	40 oxehovede øl
3 ts. beereager.	12 oxehovede øledike
	18 piber spanskvin
	100 tønder figen
	2000 pund peber.

fordi det i de engelske toldregnskaber står opført med Danzig som bestemmelsessted, og jeg formoder, at det ikke er en fejlskrift, men at skibet virkelig er gået til Danzig. For varer af fremmed oprindelse var der jo ikke stapeltvang (som reexporterede varer skal de ikke findes i de engelske toldregnskaber), derimod var afskibningen af strømper til Danzig naturligvis ulovlig. Størstedelen deraf falder på kaptejnen og John o. Thomas Chapman, der var medlemmer af Eastlandkompagniet.

F. ex. Marts 20—April 1.	April 24 (531).
Swanne of Orford. Mr. Thomas Hunt	Thommes Hunt af London k. fr. Ibidem etc.
1130 cloths	1128 st. engelsk
86 Hampshire kersies	86 st. kirsej
20 Dev. dozens single.	20 st. enkelt dossin.

Endvidere må det bemærkes, at et skib hjemmehørende i Hull og ladet af Estlandkompagniets Londonafdeling på den for kompagniskibe sædvanlige måde, — af hvilke grunde det er hævet over al tvivl, at det er gået til Elbing, — to gange er passeret gennem Øresund uden at blive opnoteret.

3.—14. Juni ladede »the Charitie of Hull, mr: William Taylor« i London 210 cloths etc.; men der findes ingen tilsvarende indførsel i Øresundstoldregnskaberne. 23. Aug. —9. Sept. indtog det samme skib igen ladning i London, og det er sikkert ikke ganske tilfældigt, at det er den største ladning, the Eastland merchants i dette år sendte i noget skib (1204 cloths etc.)¹.

Til slut skal hidsættes et eksempel på, hvorledes en ladning trods havari alligevel kom igennem til sit bestemmelsessted.

Engl.	Øres.
September 11—23.	Oktober 13 (616).
Emanuell of Newcastle. Mr. Martine Errington fr. London	»Jacob Thønnisenn aff Konngell kom frann Ibidem medt eff- terschreffne enngelst godtz, som hand haffuer inndthagett aff schipper Marthenn Her- renthons schiff, som er kom- men til schade ther vnder landett. Och en partt aff godtzet er bleffuen waatt, och er kommen till schade«.
287 cloths	286 st. engelsk

¹ I 1604 derimod er dette skib opnoteret i Øresund, nemlig 25. April Willum Teller k. fr. Hull og 28. Juni for tilbagegående.

32 Hampshire kersies	52 st. kirsej
130 Dev. dozens single	11 st. enkelt dossin.
32 Nort. dozens single	
5 Nort. plaines	
11 Bridgwaters ¹ .	

Oktober 30 (617).

»Marthen Herrenthonn aff Ny-
castell, kom frann Ibidem,
fick skade wdj Norge, och
haffde indschibedt hans
goudtz wdi Jacob Thommi-
sens schib aff Kongell, gaff nu
for ballasted schiff«.

Heller ikke vil jeg undlade at nævne

Marts 15—26.	Maj 1 (538).	
Mary Susan of London. Mr. John Thornbury for Copman- haven	Jahn Thornbergh af London k. fr. Ibidem etc.	
2 l. Reading cloths	} 68 cloths	67 st. engelsk
16 l. Western a.		
Kentish cloths		
50 sh. Suffolk cloths		
5 Nort. dozens single		4 st. enkelt dossin
55 Dev. dozens single.		12 st. kirsej
		og andre varer, som jo ikke findes i den londonske klædebog ² .

En sammenstilling af totalsummerne for 1614 giver om-
trent det samme resultat som 1606.

London-Elbing 1614.

R. O. Exchequer	R. A. Øresundstold-	
K. R. Portbooks	regnskaberne 1614.	Differens.
Bdle. 18 No. 4.	Indtægt.	
7244½ cloths	6568½ st. engelsk	676 st. (9,5 %)
1663 kersies etc.	1577 st. kirsej etc.	86 st. (5,6 %)

¹ Heri har jeg fundet det rigtigst at medregne Richard Howes. Denne indlader 23. September 20 Nort. dozens single 3 l. Read. cloths, 12 Ham. kersies, 5 Nort. plaines, 120 Dev. dozens single og 11 Bridgwaters. Muligvis foreligger her en skrivefejl, da han ellers kun handler på Nordfrankrig.

² Dette skib er naturligvis ikke medregnet i totalsummen, da det ikke gik til stapelbyen.

Der er ingen grund til at gå i enkeltheder, da forskellen i opgivelser er nogenlunde jævnt fordelt på alle skibene. Det skal blot nævnes, at 12. August står i Øresundstoldregnskaberne »Edwerdt Wudcock af London k. fr. Ibidem schiff och gotz certifixt«. Det er en ganske enestående bemærkning ved de engelske skibe. Også usædvanlig nøjagtigt er følgende:

Engl.	Øres.
Maj 31—Juni 11. Gryffin of Newcastle. Mr. Wm. Cooke from London.	Juni 27 (573). Willum Kock af Newcastle k. fr. London.
Medens man på sædvanlig vis finder	
Juli 21. Subiect of Harwich. Mr. Wm. Kynge from London.	August 15 (615). Willum Khinng af Herwitz k. fr. Ibidem ¹ .

Medens en differens på 10 % naturligvis ikke er så stor, at det virker betænkeligt, kommer man for 1616 lidt for højt op.

London-Elbing 1616.		
R. O. Exchequer.	R. A. Øresundstold-	Differens.
K. R. Portbooks	regnskaberne 1616.	
Bdle. 19 No. 7.	Indtægt.	
8143 cloths	6868½ st. engelsk	1274½ st. (15,7 %)
2172 kersies etc.	1789 kirsej etc.	383 st. (17,6 %)

Omtrent halvdelen af differensen opstår ved, at 3 skibe er passerede som ballastede med henholdsvis 436, 11 og 201 st. klæde (648 st.).

Iøvrigt skal blot noteres:

Engl.	Øres.
April 10—17. Marie Ann of Ipswich. Mr. Rich. Cornelius fr. London	April 30 (611). Rydtzer Cornillis af London k. fr. Ibidem etc.
420 cloths	400 st. engelsk
20 Dev. dozens single.	20 st. enkelt dossin.

¹ En ren skrivefejl i Øresundstoldregnskaberne er 7.—11. Juni »Jonathan af London, mr: John Robson fr. London«, men i Øres. 22. Juni (574) »Jahnn Robson af Hul kom fra Ibidem«. Skibet var hjemmehørende i London og er på tilbagereisen også rigtigt opført i Øresundstoldregnskaberne.

Juli 23—August 6.	August 27 (589).
Parragon of Ipswich. Mr. (Ric.) Wade fr. London	Ridtzer Wade af Ipswich k. fr. Ibidem etc.
400 cloths	400 st. engelsk
101 kersies a. dozens	101 st. kirsej.
Juli 29—August 3.	August 27 (590).
Unicorn of Ipswich. Mr. John Goodwin fr. London	Johann Gudtwin af Ipswich k. fr. Ibidem etc.
150 cloths	140 st. engelsk
54 kersies.	54 st. kirsej.

I 1618 spores den øgede kontrol i Sundet¹ stærkt i Londonerskibenes opgivelser.

	London-Elbing 1618.	
R. O. Exchequer	R. A. Øresundstold-	
K. R. Portbooks	regnskaberne 1618.	Differens.
Bdle. 22 No. 2.	Indtægt.	
7139 cloths	7046½ st. engelsk	92½ (1,3 %)
2725 kersies etc.	2661 st. kirsej etc.	64 (2,2 %)

En smukkere overensstemmelse kan vanskeligt tænkes. Med een undtagelse er der kun anvendt Londonerskibe i dette år, og disse er alle rigtigt opførte i Øresundstoldregnskaberne; men det ene Ipswichskib, der to gange lader klæde i London, er naturligvis forkert opført.

Første gang:

Engl.	Øres.
April 18—20.	Maj 20 (630).
Albright of Ipswich. Mr. William Lowe fr. London	Willum Louw af London k. fr. Ibidem etc.
443 cloths	421 st. engelsk
60 kersies.	60 st. kirsej.

Anden gang:

August 28—September 4.	September 30 (697).
Albryght of Ipswich. Mr. Wm. Lowe fr. London	Willum Louw af Ipswich k. fr. Ibidem etc.
304½ cloths	287½ st. engelsk
56 Dev. dozens single.	52 st. kirsej.

¹ Se 162 f.

I 1620, da krisen i Londonkompagniets handel var på sit højeste, findes henholdsvis

London-Elbing 1620.		
R. O. Exchequer K. R. Portbooks Bdle. 23 No. 3.	R. A. Øresundstold- regnskaberne 1620. Indtægt.	Differens.
2835½ cloths	2669½ st. engelsk	166 st. (5,9 ‰)
793 kersies etc. ¹	783 st. kirsej etc.	10 st. (1,3 ‰)

For det eneste skib, der ikke var et Londonerskib, findes den sædvanlige fejl i Øresundstoldregnskaberne.

Engl.	Øres.
August 28—31.	September 30 (566).
Ann Catherin of Ipswich. Mr. Jeremy Cornells fr. London	Jeremias Carnillisen af Ipswich k. fr. Ibidem etc.
92 cloths.	83 st. engelsk.

I 1622 findes der for kirsejets vedkommende fuldstændig overensstemmelse (Engl. 1141 st., Øres. 1143 st.). Af klæde er der mindre i Londonerbogen end i Øresundstoldregnskaberne, henholdsvis 3820 st. og 3839 st.², et forhold, der sikkert beror på, at nogle af skibene er gået ind til Ipswich på vejen. Det har f. ex. sikkert været tilfældet med:

Engl.	Øres.
Juli 19—26.	August 26 (558).
Valantine of Ipswich. Mr. Wil- liam Crofford fr. London	Willum Craffort af Ipswich k. fr. Ibidem etc.
476 cloths	548 st. engelsk
70 Dev. dozens single.	70 st. kirsej.

At kirsejet stemmer overens beror på, at der næsten aldrig ladedes kirsej i Ipswich.

¹ Heri medregnet 1 Nort. dozen double, 3 Nort. dozens single og 11 Nort. kersies, skønt de er indført i den engelske toldbog med Helsingør som bestemmelsessted, fordi de er indladede i et af klædeskibene, der gik til stapelbyen, the Ursula, der ladede i London fra 2. Marts—20. April.

² R. O. Exchequer K. R. Portbooks Bdle. 25 No. 1. R. A. Øresundstoldregnskaberne 1622. Indtægt.

Kun for eet skib i alt det, der her er gennemgået, er der indført i Øresundstoldregnskaberne, at det har ladet både i London og Ipswich.

		1622.					
		Engl.			Øres.		
		April 17—20.			Maj 14 (514).		
		Barbary of London. Mr. Peter White fra London.			Petter Huitt af London k. fr. Ibidem etc.		
				h. st.			
424	{	8 l. Gloucester cloths plain listed (white a. undressed)	406	{	Eng. 8 støcker	248 dr.	
		— 128 —			32 dr.	4096 -	
		11 l. Gloucester cloths plain listed			— 18 —	33 -	594 -
		— 7 —				238 -	
		2 l. Western cloths plain-listed			— 143 —	35 -	5005 -
		— 31 —			36 -	1116 -	
		5 sh. Western cloths broad-listed			— 24 —	38 -	912 -
		— 5 —				200 -	
		398 sh. Suffolk cloths			— 29 —	45 -	1305 -
		— 6 —				300 -	
		— 5 —		300 -			
		— 2 —		160 -			
90 Dev. dozens single	91	{	Kirsej 1 —		7 -		
			— 30 —	10 -	300 -		
			— 60 —	12 -	720 -		
11 bayes single ¹	11	{	Baj 8 —		160 -		
			— 3 —		120 -		
		{	Pebber 2 baller for		150 -		
			Winndløchter		15 -		
			Ølledicke 4 fade for		48 -		
			Ennd indtagit vdj				
			Ibsidtz				
			Enngelst 44 støcker				
			h. st. 35 dr.		1540 -		
			— 34 støcker				
			h. st. 32 dr.		1088 -		
			— [9] ² støcker				
			h. st. 30 dr.		270 -		

¹ Taget fra Exchequer K. R. Portbooks Bdle. 25 No. 9. The pre-termitted customs on bayes etc.

² I originalen 30 st., men formentlig skrivefejl for 9.

Hvilke slutninger kan man nu drage af disse sammenstillinger? Den fejlkilde, som urigtige hjemsteds- og afgangsopgivelser forårsager, er ikke ringe; dog må det bemærkes, at den er begrænset af ethvert lands geografiske grænser¹. Det fremgår klart af ovenfor førte sammenstillinger, at kun når en bys skibsflåde nøjagtig dækkede dens behov, således at skibene kun anvendtes af byen selv, er der sandsynlighed for nøjagtige opgivelser, men så snart et Hullskib f. ex. ladede i London, er der i de fleste tilfælde unøjagtige opgivelser. Med hensyn til England er man så nogenlunde i stand til at redressere det, når man ved, at næsten alt klædet kom fra Ipswich og London og kirsejet fra Newcastle og Hull, samt ved at sammenligne skippernes navne fra år til år. Blot er det ikke muligt at holde rede på, hvad der kom fra Ipswich og hvad fra London, men den nære forbindelse mellem de to byer gør også dette mindre vigtigt. Da Hullskibe næsten aldrig ladede i Newcastle eller omvendt, er man på dette område bedre stillet. At geografisk specialiseret varekundskab og indgående sammenstillinger også for andre lande kan medføre, at man får sikrere grund under fødderne, er der ingen tvivl om.

For at komme til en vurdering af, hvor meget Hull og Newcastleskippernes stort anlagte smugleri betød for den engelske handel i sin helhed, er den engelske klædeexport forsøgsvis omregnet i lbs. Der er ansat gennemsnitskvantiteter både af det exporterede klæde og de begåede underslæb. For at simplificere det regnes kun med Suffolklæde fra London og Ipswich og kirsej fra Hull og Newcastle (se tabellen øverst paa næste side).

Man må da regne med at c. $\frac{1}{3}$ af klædet, den altdominerende engelske exportvare til de baltiske lande², i

¹ Beroende på den måde hvorpå Øresundstoldregnskaberne er førte.

² I 1594 ansættes værdien af det til Elbing importerede klæde til $\frac{9}{7}$ af den samlede import ad søvejen. Simson: Die Handelsniederlassung der eng. Kaufleute in Elbing. Hans. Geschichtsblätter XXII 124.

London	8 000 sh. Suff. cloths	= 512 000 lbs. ¹	Smuglet.
Ipswich	3 500 - — —	= 224 000 -	
		<u>736 000 lbs.</u>	110 400 lbs. (15 %)
Hull	30 000 kersies	= 660 000 -	
Newcastle	12 000 —	= 264 000 -	
		<u>924 000 lbs.</u>	462 000 lbs. (50 %)
		<u>I alt 1 660 000 lbs.</u>	572 400 lbs. (34,5 %)

hvert fald til visse tider mangler i Øresundstoldregnskaberne.

Derefter skal undersøges, om den anden række toldregnskaber, der i den sidste halve snes år er fremdraget og delvis bearbejdet, giver et for Øresundstoldregnskaberne gunstigere resultat. Denne kildes fremdragelse skyldes den rostockske historiker Alfred Huhnhäuser².

Om udbyttet af en studierejse til Stockholm skriver han følgende: »Der findes i rigsarkivet i Stockholm et andet materiale, som med hensyn til sit omfang næsten kan sidestilles med det københavnske. Det er de for en stor del bevarede regnskaber over den svenske told i de fleste af Mecklenburgs og Pommerns havne, som Gustav II Adolf indførte. Fra 1631 er de første regnskaber bevarede og for perioden 1682—1805 er alt bevaret³.« Disse har Huhnhäuser dog ikke haft tid og lejlighed til at gennemarbejde; derimod en række toldregnskaber opbevarede i arkivet i Schwerin, der er opståede på følgende måde. I 1632 blev der sluttet en traktat mellem Sverige og Mecklenburg,

¹ For omregningsgrundlaget se: Stat. of the Realme IV Part II 1137, 4 Jam. I c. 2. An Act for the true making of woollen cloths og State Pap. Dom. Jam. I, CXVIII. 100. Den gennemsnitlige værdi af 1 sh. Suffolk cloth har sandsynligvis ligget højere end gennemsnitsværdien for 3 kersies; men da priserne på Suffolkklæde synes at have varieret meget, og det engelske kildemateriale jeg har til disposition både til belysning af priserne på Suffolkklæde og kersies er meget knapt, har jeg foretrukket at beregne underslæbet efter varernes vægt.

² A. Huhnhäuser: Rostocks Seehandel von 1635—1648 nach den Warnemünder Lizentbücher. Die Schifffahrt. Rostock (1913) 149.

³ Ibidem 2.

hvorved Warnemünde afstodes til Svenskerne; hertugen af Mecklenburg skulde dog have en vis quota af den told, Svenskerne nu begyndte at hæve i Warnemünde, som kom til at påhvile alle skibe, der passerede forbi Warnemünde til og fra Rostock. Hertugerne førte selvstændige regnskaber, og disse er bevarede for perioden 1635—48. Foreløbig foreligger kun Huhnhäusers skibsfarttabeller på tryk; krigen har vel desværre lagt hindringer i vejen for varetabellernes fremkomst; men for et år har Huhnhäuser, der under et ophold i København også har arbejdet med Øresundstoldregnskaberne, allerede i det foreliggende bind sammenstillet Øresunds- og Warnemündetoldregnskaberne.

Som man kunde vente, mangler en del skibe i Øresundstoldregnskaberne, eksempelvis mangler 11 farter af 38 i 1635¹. Den sammenlignende varetabel, som Huhnhäuser har opstillet skib for skib i 1635, viser den mest brogede uoverensstemmelse². Der er ingen grund til her at gå udførligere ind derpå, da man kan henvise læseren til Huhnhäusers bog; kun så meget skal siges, at selv om der tages alle mulige forbehold, er det evident, at Øresundstoldregnskaberne er mindre pålidelige end Warnemündetoldregnskaberne, hvilket resultat Huhnhäuser også kommer til.

Hvorledes har nu den danske toldadministrations forhold været til disse kolossale smuglerier. Er den aldrig blevet opmærksom derpå? Jo tilvisse. Det fremgår tydeligt af bestemmelserne om, på hvilken måde alle de nationer, der ikke var privilegerede, hvortil Englænderne hørte, skulde angive deres varer til tolderne i Helsingør »item pleige the schriffteligenn att angiffue och opteigne theris goidz, och thett for ett billigt kiøb och wer, att sette och taxere epher som thett thennum kand koste siden giffues theraff thend hundriste penne till told. Dog thesomet the nogen win indehaffue, giffues theraff thennd thre-

¹ Ibidem 22.

² Ibidem 132—139.

duffste penndings thold,« men fortsættes der da »thet haffuer weritt befundet, nogen thend nationforschreffuid staar att haffue fortafft en part theris goidz och icke thet saa rettfærdeligen angiffuit, menn theraff besuiget kongelig Maiestæt sin thold och rettighed. Therfore er bleffuenn forårsaget, slige for øffrighedenn her wdi byen for rette at tiltale och omsiger, ephther att the sligt offentlig haffue bekientd, er theris lifff, skib och goidz kongelig Maiestæt thillkiendt och thildømp. Aff slige och andre aarsager mehre skulle forskreffne nationer, herepther føre nøigactige certificatz, saawel fran theris eigitt som fran the østersche eller steder, thermed beuisendis huad goidz the indehaffue, thersom the thett icke gjøre skall theris goidz opskiffuis, och skibet besightis, ephther kongelig Maiestæts breeffs indhald.« Denne bestemmelse daterer sig senest fra 1588 og er muligvis af endnu ældre dato¹; i hvert fald var man allerede i 1572 begyndt at forlange certifikater af de privilegerede nationer².

Af de ovenfor givne sammenstillinger ses med stor tydelighed, at disse bestemmelser, skønt de ved 17. århundredes begyndelse blev indskærpede år efter år, derved at de indførtes foran i hvert bind af Øresundstoldregnskaberne, ikke var tilstrækkelige til at fremtvinge rigtige opgivelser³, og af kancelliets brevbøger fremgår, at den danske regering endelig i 1618 er blevet klar over, at det var galt fat, ti af disse ser vi, at der i dette år er blevet forordnet og iværksat en visitation af skibe

¹ Ovenfor anførte citat er taget fra et blødt pergamentsbind, hvor udenpå står 1588. Det findes i en pakke i R. A. registreret: Øresundstolden. Diverse Dokumenter (Traktater i Afskrift, Toldruller m. m.) indtil 1660. Jvfr. Secher: Corp. Const. III No. 342.

² Secher: Corp. Const. I No. 632.

³ Det er naturligvis kravet om certifikater, der har forårsaget, at Eastlandkompagniet har givet ordren om »toalbills«, på hvilket tidspunkt er uvist; men skønt det må formodes, at kaptejnerne på Londonerskibene, naar de fortoldede i Helsingør, ofte har gjort brug af disse »toalbills«, har jeg kun for eet skib fundet det bemærket i Øresundstoldregnskaberne, at certifikat var fremvist. Se 155.

i Sundet; at denne næppe har existeret før, i hvert fald ikke på samme systematiske måde, kan udledes deraf, at den aldrig før omtales i brevbøgerne. I 1618 derimod finder man fra Marts følgende »Bestalling for N. N., Kongens Skibskaptajn, der med Skibet Gribben skal begive sig til Øresund og blive liggende der i Sommer eller indtil nærmere Ordre. Han skal saa vidt muligt lægge til alle de Skibe der sejle gennem Sundet, tage saa mange af sine bedste Skibsfolk til sig, at han kan være Skibene mægtig, og undersøge, om det Gods, som findes i disse, er tilbørligt angivet og fortoldet paa Toldboden i Helsingør. Hvis der paa Skibene findes noget uangivet og ufortoldet Gods, til hvis bedre Opklarelse Tolderne i Helsingør skulle sende ham de af ham ønskede Toldsedler, skal han besætte Skibene og lade dem løbe til København«¹. Også i Store Bælt blev der denne sommer udlagt et skib², og gentagne gange er der i de følgende år udstedt bestallinger, hvoraf man kan slutte, at visitationen vedvarede. Har nu denne visitation, der naturligvis var den eneste effektive kontrolmåde, sat sig spor i øgede opgivelser? Ja i allerhøjeste grad. Allerede bevidstheden om, at man kunde være udsat for en sådan visitation, må have bevirket langt rigtigere opgivelser. Den kuriøse ændring i forholdet mellem ballastede og ladede skibe for Newcastle er allerede omtalt. Opgivelserne for London er ligeledes nøjagtigere for perioden efter 1618 end før³; og naar der som helhed taget ikke er en fuld så voldsom stigning i tallene for Englands vedkommende, som man turde formode, beror det utvivlsomt på, at netop disse år var meget dårlige for den engelske Østersøhandel,

¹ Kanc. Brevb. 1616—20 354 f.

² Ibidem 355.

³ Foruden en toldbog for Newcastle 1619, som allerede er omtalt, existerer der også en toldbog for Hull 1619, som jeg ikke har afskrevet, da den ikke var i hel så god en tilstand som de to afskrevne, R. O. Exchequer K. R. Portbooks Bdle. 314 No. 14, the Customer's book. Det vilde være muligt at fremskaffe photostataftryk af begge disse toldbøger.

navnlig for den londonske. Vender man sig derimod til en betragtning af f. ex. Nederlandenes export til Østersøen før og efter 1618, viser det sig, at der er en forbløffende stigning i kvantitetsangivelserne for de allerfleste varer. (Paa næste side aftrykkes tallene efter fru Bangs tabeller).

For en årrække skal sammenlignes to så vigtige grupper som stoffer og gruppen: peber, ris, sukker og indigo for Nederlandene.

I årene 1608—17 førtes gennemsnitlig 8779,8 st. stoffer årligt på nederlandske skibe til Østersøen. Den største export fandt sted i 1612 med 13 399 st. I årene 1618—26 exporteredes derimod 33 378,3 st. i gennemsnit årligt. I krigsårene i slutningen af 20erne, da handelen på Preussen var i høj grad vanskeliggjort, svingede det mellem 16 000 til 20 000 st., derefter var exporten lige op til 1650 aldrig under 20 000 stykker årligt¹. Det er rigtigt, at Nederlandenes export af stoffer til Østersøen netop i denne periode var i stærk stigning; men at Øresundstoldregnskaberne tegner en forkert kurve, er dog sikkert nok. Ligeledes er der næppe tvivl om, at netop i beg. af 17. årh. var exporten af krydderier og kolonialvarer i stærk stigning, efter at Holland havde begyndt den direkte fart på Indien — især hvad angår peber og indigo; men her igen giver Øresundstoldregnskaberne næppe det rigtige billede, idet en sammenligning giver følgende resultat:

1608—1617 i gennemsnit	265 574	pd. årligt ²
1618—1624 i	—	1 298 563 - —

eller c. 5 gange så meget.

¹ Pakker er ikke omregnet eller medtaget, da opgivelserne i pakker ses at holde sig omtrent på det samme. For omregning deraf se 174.

² 1 fad og 1 kiste sukker er omregnet til 400 pd. 1 balle peber og 1 balle indigo er overalt regnet som dobbelt balle på 300 pd., om end ikke ganske sikkert. 1 balle ris til 100 pd. Kun enkelte poster har det ikke været muligt at omregne nemlig i 1609: 1 fad ris, 1612: 1,5 fad peber, 1615: 3 fade og 8 quart. peber samt 21 quart. sukker, 1616: 2 fade peber, 1617: 3 tdr. indigo, 1623: 4 fade ris. Se 176 ff. Efter fru Bangs tabeller er det ikke muligt at omregne.

Export til Østersøen.

	Ladede Skibe		Salt		Sild		Anden Fisk		Rhinsk-vin		Anden Vin		Vævede Stoffer	
	Pund	Skibe	Laest	Laest	Laest	Skpd.	Skkr.	Ohm	Piber	Pkr.	Skkr.			
Nederlandene 1617 ..	780		28 860	7547,5	28	4		4349	3160,5	127	5 942			
Nederlandene 1618 ..	761		30 732	5080	88	20		7915	4895	136	26 699			
Totalexporten til Østersøen 1617	1209		31 685	8853	1002	2339	23 700	5358	3599	129,5	26 950			
Totalexporten til Østersøen 1618	1250		32 680,5	6175	941	1323	25 400	8809	5500	141	66 730			

	Bomuld & Silke		Peber, Ris, Sukker & Indigo		Huder, Skind & Læder		Bly & Tin		Uspf. Ladninger
	Pund	Skpd.	Ball.	Fade	Deg.	Pund	Skpd.		
Nederlandene 1617 ..	1291		1130	338	57,5	12 750	100	8	
Nederlandene 1618 ..	3387		3332	955	146,5	25 710		7	
Totalexporten til Østersøen 1617	1295		1142	342	829,5	14 700		126	
Totalexporten til Østersøen 1618	3555		3736,5	992	2123	32 456	1	145	

Selv med alle mulige forbehold er der, som allerede fremhævet, ingen tvivl om, at den i årene omkring 1620 foranstaltede visitation af skibene, der passerede Øresund, har været i høj grad effektiv og har bevirket langt nøjagtigere opgivelser¹. Resultatet af denne undersøgelse bliver da, at den største varsomhed med hensyn til benyttelsen af Øresundstoldregnskaberne er at anbefale, førend man har konstateret disses eventuelle pålidelighed indenfor visse områder og perioder.

Er Øresundstoldregnskaberne kildeværdi således langt ringere, end man formodede og tænkte, bliver værdien af de på disse byggede tabeller naturligvis også i høj grad forringet, og det i højere grad end selve originalerne ved den af fru Nina Bang benyttede fremgangsmåde, fordi det i den form, tabellerne foreligger, er umuligt at foretage noget sammenligningsarbejde med andre toldregnskaber, og derefter af Øresundstabellerne udskille, hvad der har værdi. Men det må i denne sammenhæng fremhæves, at det var et vanskeligt arbejde, fru Nina Bang tog op, da hun i slutningen af 90erne påbegyndte en bearbejdelse af Øresundstoldregnskaberne. Den største vanskelighed lå deri, at fru Nina Bang stod ganske uden forbilleder, fordi næsten alle de forskere, der hidtil havde arbejdet med toldregnskaber, havde haft til formål blot at indvinde nogle tal til brug ved egne undersøgelser. Naturligvis udelukkede Øresundstoldregnskaberne store omfang at følge den af Stieda ved udgivelsen af *Die Revaler Zollbücher* anvendte fremgangsmåde nemlig at give et fuldstændigt aftryk. Formålet ved udgivelsen af toldregnskaber må være det samme som ved alle andre kildepublikationer nemlig

¹ Forskere af anden nationalitet end den danske havde sikkert været udgiveren af Øresundstabellerne meget taknemmelige, om hun i forordet eller andetsteds havde skrevet et par linjer om denne visitation. De sidste bind af kancelliets brevbøger er netop udkommet betids med et mønsterværdigt sagregister. Det er ikke rimeligt, at kancelliets brevbøger når så langt ud i verden som fru Bangs tabeller.

blot at stille materialet således til disposition for forskerne, at de kan bearbejde det til belysning af de særlige problemer, de søger løst; ligesom man ved andre kildepublikationer kan vælge mellem gengivelse in extenso og mere eller mindre udførlige regester, vil man ved udgivelsen af toldregnskaber kunne vælge mellem en detaljeret udgivelsesmåde og mere koncentrerede former alt efter den værdi, man tillægger materialet og efter dettes art.

Fru Nina Bang vilde, da hun begyndte sin bearbejdelse af Øresundstoldregnskaberne, næppe have vundet tilslutning til en plan for udgivelse af Øresundstoldregnskaberne i lighed med den, man foretager af andet historisk kilde-materiale, dertil manglede det sikkert for 25 år siden på tilstrækkelig forståelse af dette kildemateriales værdi for den historiske forskning. Ja vi er måske end ikke 1925 nået så vidt, at det vilde være muligt at skaffe tilslutning og støtte til et sådant foretagende.

Den fremgangsmåde, som fru Nina Bang valgte, var da at underkaste Øresundstoldregnskaberne en bearbejdelse i stedet for at udgive dem. Til en sådan bearbejdelse kunde de moderne statistiker, der nu årligt udarbejdes i ethvert civiliseret land, tjene som forbillede; men jeg tror desværre, at de bearbejdelser af Øresundstoldregnskaberne, der nu foreligger fra fru Nina Bangs hånd, viser, at det er en voldførelse af statistisk kildemateriale fra ældre tider, på det at ville overføre de principer, der følges ved udarbejdelsen af moderne statistiker. Da skibsfarttabellerne udkom i 1906, var det ikke så iøjnefaldende, at den af fru Nina Bang valgte fremgangsmåde ikke var den rigtige. For perioden 1497—1562 var det kun muligt at bearbejde stoffet til skibsfarttabeller, ti først i 1562 pålagdes der en vareafgift, fyrpengene, der i 1567 påfulgtes af en anden og langt vigtigere vareafgift, lastepengene. Til at fortsætte med udarbejdelsen af særlige skibsfarttabeller også efter det tidspunkt, vareafgifterne tog deres begyndelse, forelå der præcedens både i moderne statistik og i Lauffers lille arbejde

om Danzigs skibsfart. Dog havde allerede ved skibsfarttabellerne den valgte fremgangsmåde, bearbejdelse i stedet for udgivelse, bevirket, at man vel kunde se, hvor mange skibe der fra et enkelt land eller by passerede Øresund i det enkelte år, men derimod ikke, med hvor stor en skibsflåde de enkelte lande eller byer deltog i Østersøhandelen. Denne mangel ved skibsfarttabellerne er fru Nina Bang efter disses fremkomst selv blevet opmærksom på og har derfor i de i 1922 udkomne varetabeller rådet bod herpå ved for hvert tiende år at indsætte en tabel over »Skippere passeret Øresund een eller flere Gange«. Her hører de naturligvis egentlig ikke hjemme.

Det er dog først ved et gennemsyn af varetabellerne, at det bliver ganske klart, at udgiveren ved sin bearbejdelse af Øresundstoldregnskaberne ikke har fundet en form, som kan danne forbilledet for fremtidigt arbejde indenfor dette forskningsområde. Fru Nina Bang har bearbejdet stoffet til varetabellerne på to måder. For hvert tiende år har hun udarbejdet store detaillerede tabeller, og for de mellemliggende år har hun samlet stoffet i mindre tabeller. Herimod kan intet indvendes. De mindre heldige sider ved denne fremgangsmåde kommer først frem ved en betragtning af tabellernes indhold. I de store tabeller for hvert tiende år findes der to hovedtabeller: varer ført henholdsvis østpå og vestpå fordelt efter skibenes hjemsted. Altså statistiker til belysning af fragtfarten til og fra Østersøen; men vel at mærke: deri oplyses kun, hvor store varemængder de enkelte landes skibe har ført, men ikke, hvor stor en del deraf der er ført for egen, og hvor stor en del for fremmed regning. Det har sikkert været medvirkende til, at disse tabeller er gjort til hovedtabeller, at på denne måde kunde opstillingen fra skibsfarttabellerne i den lodrette linje direkte overføres på varetabellerne; men medens den vandrette linje i skibsfarttabellerne oplyser, hvor skibene kom fra, har

denne i varetabellerne måttet udfyldes med oplysninger om varearterne, og det har derfor været nødvendigt i to mindre tabeller at meddele, hvilke varer der førtes henholdsvis østpå og vestpå, fordelt efter skibenes afgangshavn. I to andre tabeller oplyses der, hvilke varer der blev ført henholdsvis østpå og vestpå på skibe med hjemsted henholdsvis øst og vest for Sundet fordelt efter de havne, hvorfra skibene vendte tilbage. Disse sidste er dog af hypotetisk karakter. Da specifikationer naturligvis ikke kan knyttes til alle disse tabeller, forefindes de kun ved de førstnævnte tabeller, hovedtabellerne, ligesom disse ogsaa er mere geografisk specialiserede end de mindre tabeller. For de år, for hvilke Sundtoldregnskaberne kun er underkastede en mere summarisk bearbejdelse, foreligger der fire tabeller, der svarer til de fire førstnævnte af de store tabeller. De adskiller sig fra de store tabeller derved, at kun de vigtigste varer er medtagne, samt ved en mindre indgående geografisk specialisering. Specifikationerne er ligesom ved de store tabeller knyttede til de to første tabeller.

Trods det store og møjsommelige arbejde, det har kostet at sammenregne og bearbejde stoffet på så mange måder, er resultatet dog blevet, således som fru Nina Bang selv skriver i sit forord, at af de nu foreliggende tabeller kan man ikke se, med hvor stor en andel de enkelte lande eller byer deltog i Østersøhandelen, idet ejerskabet af varerne intetsteds oplyses. I de nu foreliggende varetabeller kan der kun udvindes nogle nødtørftige oplysninger om dette fundamentale forhold af nogle småtabeller for hvert tiende år af følgende indhold: »Antal Skibe medførende varer for fremmed Regning« fordelt både efter skibenes og befragterens hjemsted i to tabeller henholdsvis østpå og vestpå; men derimod oplyses der intet om arten af varerne eller mængden deraf; kun er der ved totalsummen af de skibe, der var befragtede af Skotter, Englændere, Franskmænd, Spaniere og Italienere anmærkningsvis til-

føjet, hvor meget værdien i dalere beløb sig til af det gods, de havde fragtet på fremmede skibe¹. Naturligvis er fru Nina Bang selv klar over, at de oplysninger, der gives om ejerskabet af varerne, er utilstrækkelige; derfor skriver hun også i sit forord til varetabellerne, at det nu udkomne bind skal suppleres med endnu et bind, der giver disse oplysninger; men deraf følger også, at stoffet påny helt må gennemarbejdes og sammenregnes for at give disse oplysninger, og at de vigtige, men tidsrøvende specifikationer vel atter skal udarbejdes til disse tabeller.

På grundlag heraf tror jeg at turde sige, at den bearbejdelse af toldregnskaber, som man hidtil har anset for et lettere og hurtigere arbejde end udgivelsen deraf, i virkeligheden er langt vanskeligere og kræver længere tid, og at den form, man her er vejet tilbage for, i virkeligheden er langt den letteste fremgangsmåde. Når stoffet blot ordnes i simple grundtabeller med dertil knyttede noter og specifikationer, således at disse kan lade alle de forhold fremtræde, der kan udledes af en sådan grundtabel, kan det overlades de enkelte forskere af sådanne selv at udfinde og udregne de forhold, de ønsker oplyst, hvad enten det nu er Nederlandenes fragtfart eller varetilførslen til Danzig eller et af de mangfoldige andre spørgsmål, der kan behandles ud fra Øresundstoldregnskaberne.

Disse principielle bemærkninger, jeg her har fremsat om toldregnskabers udgivelse, er frugten af mit arbejde med engelske toldregnskaber. Efter nogle mislykkede forsøg har det for mig vist sig som både den mest praktiske og mest betryggende fremgangsmåde at samle mit afskrevne materiale af engelske toldregnskaber i simple og detaljerede grundstatistikker, hvoraf jeg da bagefter kan udlede

¹ Ligeledes er i de store tabeller for hvert tiende år over varer, ført henholdsvis østpå og vestpå fordelt efter skibenes hjemsted, totalværdien af eget gods på egne skibe angivet for Skotter og Englændere, samt for Franskmænd, Spaniere og Italienere under et.

alle de forskellige forhold, jeg ønsker belyst ud fra det samme materiale.

Inden fru Nina Bangs varerubricering omtales, skal der gøres opmærksom på en fejlagtig bemærkning i forordet. Udgiveren skriver p. XI: »Tabel V udviser et stigende Tal for Skibe, der førte Gods for skotsk og engelsk Regning ud fra Østersøen og giver saaledes Bidrag til Belysning af Navigationsaktens Forudsætning.« Fru Bang glemmer, at det først var i 1707, at realunionen mellem Skotland og England kom i stand.

For Englands vedkommende aftrykkes de tal, hvorpå udgiveren bygger sin bemærkning, tagne fra tabel 5:

Fra Østersøen til England.	Ant. af fremmede skibe befragtede af Englændere.	Varenes værdi.	Værdi af varerne på egne skibe.
1565	29	96 927,5 dr.	48 381 dr.
1575	89	c. 106 285,25 -	122 753,5 -
1585	42	c. 68 700 -	221 468 -
1595	147	246 166,5 -	235 868,5 -
1605	52	96 513,75 -	224 030,5 -
1615	107	157 468,5 -	180 197,5 -
1625	9	10 079 -	252 856,5 -
1635	24	47 369 -	478 656 -
1646	22	65 595 -	435 793 -
1655	3	Værdiangivelserne ophørte.	

Under den forudsætning, at fru Bang med Navigationsakten ikke kan mene andet end akten af 1651, må man undre sig over de slutninger, hun drager. Nej, Øresundstabellerne viser intet og kan intet vise om forudsætningerne for Navigationsakten af 1651. Et af hovedformålene med den var at hindre Hollændernes (som også Englændernes) reexport fra Holland til England af Østersøvarer såvel som andre fremmede landes produkter. Man kan derimod af Øresundstabellerne udlæse virkningerne af proklamationerne af 1615 og 1622 (sidste fornyet 1630). Ved begge disse genindskærpedes nogle ældre navigationslove,

hvorved det forbødes Englændere både ved udførsel fra og indførsel til England at anvende andre end engelske skibe¹.

For en betragtning og vurdering af fru Nina Bangs varerubricering er det rimeligt at tage sit udgangspunkt i slutbemærkningerne i forordet til varetabellerne: »Hermed er der formentlig sagt, hvad der er nødvendigt, til Forstaaelse af den rent tekniske Ordning af Varetabellerne. Hvad de derimod indeholder økonomisk, socialt og politisk kan der ikke her gøres Rede for — dertil er dette Stof for mægtigt. Om næsten hver eneste Kolonne kan man sige, at den har sit Kapitel i Europas Historie. Det Arbejde, der her er gjort, har kun kunnet være ud fra Øresundstoldregnskaberne Millioner af Vareposter, der gaar helt ned til saa ringe en Størrelse som eet Pund, at opstille disse Kolonner i en Form, der gør dem anvendelige for den internationale historiske Forskning.« Det må desværre siges, at heller ikke med hensyn til varerubriceringen har udgiveren nået, hvad der var rimeligt og muligt; hverken med hensyn til varespecificering eller med hensyn til nøjagtige kvantitetsangivelser er der ydet, hvad der var muligt ud fra de oplysninger om disse ting, som indeholdes i regnskaberne selv. Ud-giveren har ganske undladt at gøre brug af de toldruller, der fra 1603 står indført foran i hvert bind af Øresundstoldregnskaberne, hvor varerne er rubricerede efter art²

¹ 5 Ric. II st. I c. 3 etc. Cal. Dom. 1611—18: 283. Proklamationen af 1622 er aftrykt hos Maud Sellers: *The Acts and Ordinances of the Eastland Company* 151—53. Proklamationen af 1622 var en direkte forløber for navigationsakten af 1651 ved det bånd, der derved lagdes på importen af en lang række Østersøprodukter til gunst for Eastlandkompagniet. Det er vel virkningerne heraf, der spores i disses øgede import i 30erne og 40erne. Andetsteds vil dette blive udførligere behandlet.

² Disse toldruller indeholder satserne for lastepenge og fyrpenge. De toldruller, der findes for den forudløbende tid, er rubricerede efter afgiftens størrelse og ikke efter varernes art; der findes en toldrulle for fyrpenge indført forrest i hvert bind, og en anden for lastepenge, der står umiddelbart foran det afsnit i bindet, hvor disse er indførte; men efter at lastepengene fra 1603 indføres sammen med de andre afgifter, findes der, som ovenfor skildret, kun en toldrulle.

— for årene 1603, 1604 og 1605 uden overskrifter for de forskellige varer — fra 1606 og følgende år med overskrifter. År efter år i perioden 1603—31 findes en sådan toldrulle indført foran i bindet over Øresundstoldens indtægter¹. En tilsvarende toldrulle er aftrykt i Sechers forordninger².

Disse toldruller er inddelt på følgende måde:

1. [Levnedsmidler]. 2. Korn. 3. Atskillige vare. 4. Hør och hamp. 5. Kaabber, tin, blye, och jern. 6. Krigsmunition. 7. Trævare. 8. Vildvare. 9. Huder och skind. 10. Fløiel, silketøig och klede. 11. Lerrit. 12. Gevurtz, spetzerie och andit. 13. Vin, miød och øel.

Allerede af overskrifterne kan det ses, at det med udgangspunkt i toldrullerne havde været udgiveren muligt at holde f. ex. lærredsstoffer i en gruppe for sig³. Ydermere havde det været muligt at nå til langt nøjagtigere kvantitetsangivelser, f. ex. kunde kvantitetsangivelserne for grup-

¹ Også findes der i en pakke i rigsarkivet adskillige oplysninger om mål og vægt og forskellige toldruller. R. A. Pakke: Øresundstolden. Diverse Dokum. (Traktater i Afskrift, Toldruller m. m.) indtil 1660. Navnlige det stive pergamentsbind indeholder oplysninger af interesse. 1. Forklaring på mål og vægt adskillige steder. 2. Alfabetisk ordnet toldrulle. 3. Rostockertold. 4. Mål på korn. 5. Mål på salt. 6. Om Danske, Norske, Rostocker etc. 7. Den gamle toldrulle, hvorefter den gamle lastepenge oppebæres. 8. Zollrull im Orisundt für der unirten Niederländischen Provincen Unterthanen. Dennd 17 september Anno 1645. 9. Afskrift af traktater med Nederlandene 1645 og 1646. Næsten hele indholdet af dette bind daterer sig formentlig fra c. 1646. At det har været en meget benyttet håndbog for tolderne, er dets slidte ydre et tydeligt vidnesbyrd om.

² Jeg skylder direktør dr. M. Mackeprang tak for denne oplysning. Det er en forordning af 10. april 1611 om forhøjelse af laste- og fyrpenge, som af de fleste andre Sundtoldafgifter i anledning af krigen med Sverige. De gamle satser blev genindført 1. August 1613. Secher: Corp. Const. III. No. 342 og 398.

³ At det er langt vanskeligere altid at holde uldne og silkestoffer ude fra hinanden, er grupperingen i toldrullen et vidnesbyrd om. Årsagen var, at uld og silke ofte vævedes sammen, samt at den samme betegnelse ofte dækkede over både blandede stoffer, rene uldstoffer og rene silkestoffer; hvis toldregnskaber er vel førte, vil der i reglen være tilføjet silke ved silkestoffer, og når der intet er tilføjet, vil det i reglen betegne et uldent stof.

perne: stoffer og kolonialvarer have været omregnet på følgende måde i 1615.

For omregningsgrundlaget henvises til den hos Secher trykte toldrulle¹,

Tabel 1 b. Varer ført østpå, fordelt efter Skibenes Hjemsted.

H.		
Vævede Stoffer		
	a	b
Nederlandene:	Pkr.	Stkr.
1—4	100,25	5226,5

I specifikationen hertil (303) f. ex. kunde have været tilføjet det i det følgende kursiverede

H 1—4 a.	3,5	Pkr. Bomersi	=	84	Stkr.
	3	— Bomersi og Borat	=	72	—
	3	— Bomersi og Grovgrøn	=	72	—
	5,5	— Grovgrøn	=	132	—
	3	— Grovgrøn og Thirumtej	=	72	—
	3	— Kammerdug	=		
	11,75	— Kirsej	=	282	—
	2	— Kirsej og Thirumtej	=	48	—
	4	— engelsk Klæde	=	32	— ?
	4,25	— østersk Klæde	=		
	6	— Lærred	=		
	47,75	— Thirumtej	=	1146	—
	3,5	— Trip	=	8	— ²

De 3 pakker kammerdug og 6 pakker lærred burde have været udskilte i en gruppe for sig. I dette tilfælde er det let at udskille bare på grundlæg af navnene; men i adskillige andre tilfælde vilde toldrullen være en stor hjælp, ikke mindst ved eksporten fra Østersøen, der jo næsten udelukkende bestod af lærredsstoffer.

¹ Secher: Corp. Const. III No. 342.

² Det skal også i denne sammenhæng bemærkes, at skønt man af hovedtabellen kan aflæse, hvor mange stykker og pakker der f. ex. er førte på skibe fra Amsterdam, er opgivelserne i specifikationerne summariske og gælder Nederlandene tilsammen; herved forringes værdien af specialiseringen i hovedtabellen naturligvis i høj grad.

Ligeledes kunde der i specifikationen til gruppen N have været tilføjet det i det følgende kursiverede.

Tabel 1 b.

N.

Kolonialvarer, Sydfrugter, Farve- og Garvestoffer, Drogueri o. lign.

Nederlandene: 1—4	a	b	c	d	e	f
	Læst	Tdr.	Ball.	Fade	Pib.	Oxh.
	58		1391	124,25	88,5	24
	g	h	i	j	k	
	Quart.	Kurve	Krukker	Skpd.	Pd.	
	45	160	30	3	44 893	

Den dertil hørende specifikation findes side 176—177.

Som det vil ses af omstående tabel, er det muligt at omregne de allerfleste opgivelser blot på basis af toldrullen af 1611. Af de tilbageværende kan næsten alle kvantitetsangivelser for rosiner, figner og sirup omregnes på grundlag af oplysninger, jeg andetsteds har fundet, og formentlig vil det også være muligt at finde et omregningsgrundlag for de vigtigste af de her ikke omregnede kvantitetsopgivelser, når toldrullerne blev systematisk gennemgået.

Det må tilføjes, at det gang på gang viser sig, at de mål, der opgives for de enkelte varer i toldrullen, atter genfindes i regnskaberne og næsten ingen andre; og man kan deraf slutte, at de i hvert fald har været tekniske regningsenheder, som man brugte ved udregningen af det toldbeløb, der skulde erlægges, og at f. ex. balle dækkede over vidt forskellige kvantiteter ved de forskellige varer; hvorvidt der dertil altid svarede, at de var emballeret på samme måde, må foreløbigt stå hen — de engelske toldbøger giver ikke meget i så henseende, da der ved udregning af det toldbeløb, der skulde erlægges, altid regnedes med lbs. og c weight.

Skippund er i det foranstående omregnet til 300 pund efter en enkelt opgivelse i toldrullen af 1611 og efter opgivelser i »forklaring paa maal og vægt adskillige steder«

Nr. 1—4 a—k.	Læst	Ball.	Fade	Pib.	Oxh.	Quart.
Annis	—	101	—	—	—	—
Annis og Kommen.....	—	10	—	—	—	—
Brasilholt.....	—	—	—	—	—	—
Cochenille	—	—	—	—	—	—
Figen	9 ¹	—	—	—	—	1
Figen og Rosiner	20,5 ¹	—	1	—	1	—
Galles.....	—	—	—	—	—	—
Indigo	—	—	—	—	—	—
Ingefær	—	39 ²	—	—	—	12
Ingefær og Peber	—	1,5 ²	—	—	—	—
Kanel.....	—	—	—	—	—	—
Kapers	—	—	—	0,5	—	—
Kommen.....	—	102	—	—	—	—
Korender	—	332,5 ³	—	1,5	—	—
Krap	—	199,5	—	—	—	—
Lakris	—	—	—	—	—	—
Laurbær	—	2	—	—	—	—
Lemoner.....	—	—	—	34,5	—	—
Mandler	—	67	—	—	—	—
Muskatblomme	—	—	—	—	—	—
Nelliker	—	—	—	—	—	—
Oliven	—	—	—	1	21	—
Peber	—	83,5 ²	3	—	—	8
Pockholt.....	—	—	—	—	—	—
Postel.....	—	36	—	—	—	—
Ris	—	230	—	—	—	—
Rosiner	28,5 ¹	—	31	—	—	2
Safran	—	—	—	—	—	—
Sassaperilla	—	—	—	—	—	—
Sirup	—	—	—	27,5 ⁴	—	—
Sukker.....	—	—	88,25	—	—	21
Sumack	—	187	—	—	—	—
Svedsker.....	—	—	1	23,5	—	1
Terpentin.....	—	—	—	—	2	—

¹ Omregnet efter opgivelser i »Zollrull im Orisundt« (se 173 anm. 1), hvorefter 1 læst rosiner og figen = 36 kurve = 1600 pd.

² Noget usikkert er balle regnet for dobbelt balle på 300 pd. med udgangspunkt i følgende opgivelser. 300 pd. peber eller 1 balle og 300 pd. pfeffer oder 1 balge (»den gamle toldrulle« og »Zollrull im Orisundt« se 173 anm. 1). Det samme for indigo, der dog i ovenfor trykte slet ikke er angivet i baller.

³ I den hos Secher aftrykte toldrulle er 8 baller korender regnet lig 800 pund, hvilket går igen i toldrullen, der er indført foran i bindet for

Kurve	Krukker	Skpd.	Pd.	
—	—	—	—	= 10 100 Pd.
—	—	—	—	= 1 000 -
—	—	—	2350	= 2 350 -
—	—	—	40	= 40 -
—	—	—	—	= 14 400 - + 1 Quart
—	—	—	—	= 32 800 - + 1 Fad + 1 Oxh.
—	—	3	4600	= 5 500 -
—	—	—	2737	= 2 737 -
—	—	—	1450	= 13 150 - + 12 Quart.
—	—	—	—	= 450 -
—	—	—	2546	= 2 546 -
—	30	—	—	= 0,5 Pibe + 30 Krukker
—	—	—	400	= 10 600 -
—	—	—	—	= 66 500 - 1,5 Pibe
—	—	—	—	= 199,5 Ball.
—	—	—	1680	= 1 680 -
—	—	—	500	= 700 -
—	—	—	—	= 34,5 Pibe
—	—	—	300	= 8 675 -
—	—	—	290	= 290 -
—	—	—	2680	= 2 680 -
—	—	—	—	= 1 Pibe + 21 Oxh.
—	—	—	600	= 25 650 - + 3 Fade + 8 Quart.
—	—	—	3855	= 3 855 -
—	—	—	—	= 36 Ball.
—	—	—	—	= 23 000 -
160 ¹	—	—	—	= 52 720 - + 31 Fade + 2 Quart.
—	—	—	15	= 15 -
—	—	—	1750	= 1 750 -
—	—	—	—	= 13 200 -
—	—	—	1100	= 36 400 - + 21 Quart.
—	—	—	—	= 37 400 -
—	—	—	18000	= 32 100 - + 1 Fad + 1 Quart. ⁵
—	—	—	—	= 2 Oxh.

1613, da krigssatserne endnu var gældende. Det er dog sikkert en skrivefejl, idet toldrullerne af 1609, 1610, 1611 og 1618 alle har 4 baller korender lig 800 pund.

⁴ Omregnet efter opgivelse i »mål og vægt« (se 173 anm. 1) hvorefter 2 quartal sirup regnes for 1 pibe = 480 pd.

⁵ Udgiveren opgiver selv 18000 pd. = 30 piber, hvorefter 1 pibe svedsker bliver = 600 pd. Naturligvis kan man ikke være sikker på, at det altid har været tilfældet.

(se 173 anm. 1). Dette er en meget værdifuld oplysning, da et dansk skippund ellers regnes for 320 pund¹; og det så meget mere som skippund findes anvendt som kvantitetsbetegnelse for næsten alle varegrupper. Udgiveren har i tabeller og specifikationer som også i vareregistret intetsteds angivet, hvad hun mener et skippund burde angives til.

Er tabeller og specifikationer således mangelfulde med hensyn til kvantitetsangivelser og også i nogen grad med hensyn til varerubricering, så hæfter ganske de samme mangler også ved vareregistret. Dette skulde i potenseret form udtrykke summen af den store viden, der må være indhøstet under så mange års arbejde med det samme stof; og desforuden skulde det for alle, der ikke er det danske sprog mægtige, være nøglen til hele værket; ti her alene, foruden i forordet, er fremmede sprog anvendte. Ganske vist er her foruden Dansk anvendt alle tre hovedsprog, men oversættelsen er ikke ført nær så langt igennem, som det var muligt og også nødvendigt for at gøre værket tilgængeligt for fremmede. Eksempelvis tages gruppe 3 »Anden Fisk (autres poissons, andere Fische, other fishes) i Læst, Skippund, Stykker.« Derefter følger en alfabetisk ordnet fortegnelse over de forskellige slags fisk, hvor kun det danske sprog er benyttet. Udgiveren har i registret glemt at angive, at fisk undertiden også opgives i tønder og voger f. ex. i 1605, hvor de hver har sin rubrik i den store tabel. Den samme fremgangsmåde er anvendt ved alle andre varegrupper. Ved enkelte grupper gives dog gode oplysninger til nøjere bestemmelse af kvantitetsangivelserne. Dette gælder f. ex. for grupperne franske og hede vine og for forskellige træsorter.

Efter at have fremsat disse indvendinger mod fru Bangs arbejde, må jeg blandt dets fortjenester fremhæve, at sammentællingerne efter de hidtil tagne stikprøver i det store

¹ Hages Håndbog i Handelsvidenskab (1918) 1301: Danmark (Skip-pund) = 320 Pund; Holland (Schippund) = 300 Ponden; Sverige (Skeppund) = 400 Skålpund; Russiske Ostersøprovinser = 400 Pund.

og hele må betegnes som korrekte og rigtige. Der skal ikke dvæles længe ved, at der kan være småfejl hist og her; det er tilgiveligt ved et arbejde af så enorme dimensioner.

Tager man f. ex. opgivelserne for England 1615, finder man under kolonialvarer etc. under pund 7400, deraf 3400 fra London, og slår man op på specifikationen dertil, finder man 3300 pd. peber, 100 pd. lakris og 4000 pd. brasiltræ; altså slutter man, at de 4000 pd. brasiltræ ikke kom fra London; — går man tilbage til regnskaberne selv, viser det sig alligevel, at 3. Aug. har Thomas Badle af London kommende sammesteds fra fortoldet 4000 pund brasiltræ; således som også regnskaberne udviser, at alt peberet og lakrisen kom fra London. I specifikationen til huder og skind står 6 tønder ilderskind (12 dr.) i st. f. 6 timmer (å 40 st.) ilderskind. I Sundtoldregnskaberne står tydeligt: »thømme«. — Det fremgår også af udgiverens vareregister, at hun kender regningsenheden zimmer eller timmer¹.

Vigtigere er det, at specifikationerne ved exporten fra Østersøen flere steder er udfaldet. Hamp er for England angivet til 365,5 læst, deraf Hull 2, men intet for London og Newcastle; går man tilbage til regnskaberne, finder man, at 205 læst førtes på Londonerskibe og 74½ læst på Newcastleskibe. I totalsummen er der angivet 8 læst for meget². Går man over til gruppen vævede stoffer, finder man i tabellen 20 pakker og 1903 stykker, deraf London 3 pakker og 912 stykker og Newcastle 90 stykker. Sammenligner man med andre år, finder man, at exporten til England af vævede stoffer dette år var usædvanlig stor; går man tilbage til regnskaberne, finder man, at der for et af Londonerskibene er en skrivefejl, der modificerer tallet betyde-

¹ Øresundstoldregnskaberne 1615. Indtægt. Juli 12 (565). Rydtzer Badle af London k. fr. Ibidem, bl. a. 6 thømme illekonschind 12 dr.

² 74 læst på Ipswichskibe og 2 læst i et skib hjemmehørende i Harwich + det ovenfor anførte giver 357,5 læst.

ligt; men som udgiveren lader gå igen i sine tabeller, idet der et sted er skrevet 700 st. i stedet for 70 st. Den værdi, det er anslået til, viser tydeligt, at det er en fejlskrift, som vanskeligt kan undgå at falde i øjnene¹. Atter ved årer har udgiveren kun angivet totalsummen for England 33,5 skok og 600 stykker; medens rubrikerne for Hull, London og Newcastle skulde have været udfyldt med henholdsvis 1 skok, 21½ skok og 400 stykker, samt 11 skok. Ligeledes er der for potaske for hele England angivet 117 skippund og 15 fade; men at 87 skippund deraf gik til London, er faldet ud.

Når der ses bort fra de indvendinger, der af principielle grunde foran er gjorte, må det erkendes, at de for hvert tiende år givne tabeller over antallet af passager af alle skibe, der gik gennem Øresund i det pågældende år, supplerer skibsfarttabellerne på en fortrinlig måde, idet disse jo kun angiver antallet af passager af skibe gennem Øresund, men ikke hvor stor en skibsflåde, der svarer dertil. Og herved stilles også et værdifuldt kontrolmiddel til disposition med hensyn til, hvorvidt størstedelen af trafikken virkelig gik gennem Sundet eller mange skibe har lagt vejen gennem Store Bælt, eller at de er sluppet ubemærkede gennem Øresund. Hvis der for enkelte landes eller byers skibe findes et stort antal ulige passager, kan man roligt slutte, at de ofte er knebet ud og gået gennem Store Bælt — ja at det vel ofte er hændet, at skibe fra de pågældende byer har lagt begge vejene gennem Store Bælt.

På fuldt betryggende måde har udgiveren eftersøgt skibe med ulige passager i det foregående og efterfølgende år; og det må fremhæves, at efter løseligt skøn er det egentlig

¹ Øresundstoldregnskaberne 1615. Indtægt.

Juli 26 (557). Thomas Bernhard af London k. fr. Königsberg.

Hamp 17 læster	765 dr.	} Totalsummen og toldbeløb viser, at dette sidste tal er det rigtige.
—	—	
Boldavit 700 st.	210 dr.	

Intetsteds, så vidt jeg har truffet på det, vurderes boldavit lavere end 2—3 dr. p. st., og det er endda oftest angivet som enkelt boldavit.

kun Lübeck, det har været rigtig galt med, samt i nogen grad Rostock.

Også er det naturligvis meget interessant at se, hvor stor en skibsflåde hvert enkelt land eller hver enkelt by sendte gennem Øresund. Det skal eksempelvis nævnes, i hvor høj grad disse tabeller modificerer billedet af Lübecks og Rostocks skibsflåde og skibsfart. Da skibsfarttabellerne var udkomne, blev det fra forskellig side fremhævet, hvor forbavsende stor Rostocks handel (egentlig skibsflåde og skibsfart) var i slutningen af 16. årh.; nu kan man både ud fra varetabellerne og tabellerne over passager og antal af skibe danne sig et helt andet rigtigere billede af Lübecks og Rostocks skibsfart og skibsflåde (rent bortset fra de skibe, der ikke findes i Sundtoldregnskaberne, se 161).

I 1585 f. ex. har Lübeck 90 skibe med 145 passager, Rostock ganske vist 111 skibe med 465 passager, men heri er indbefattede 10 ølskibe til og fra Helsingør med følgende passager: 1 à 10, 2 à 12, 1 à 16, 3 à 20, 2 à 22, 1 à 24 = 178 passager. Tilbage bliver 101 skibe med 287 passager. I 1595 har Lübeck 106 skibe med 190 passager, Rostock 69 skibe med 277 passager. Fem af disse var ølskibe til og fra Helsingør med følgende passager: 3 med 16 og 2 med 18 = 84 passager. Tilbage bliver 64 skibe med 193 passager.

År efter år kan man følge disse ølskibe i specifikationerne til skibsfarttabellerne; men i aftagende antal, indtil de c. 1620 helt forsvinder. At disse ølskuder ikke betød meget for Rostocks handel, bliver klart, når det oplyses, at de hver gang kun medførte 9—10 læst øl. Mærkeligt nok kan man intetsteds i de store tabeller for hvert tiende år med dertil hørende specifikationer se, hvor meget øl Rostock har sendt til Helsingør; hvorimod sådanne oplysninger er givne i specifikationerne til tabellerne for de mellemliggende år.

Det kunde være fristende tilsidst at drage nogle slut-

ninger ud fra de her foreliggende tabeller; men jeg skal afholde mig derfra bl. a. fordi den største forsigtighed må udvises med at drage vidtgående slutninger ud fra Øresundstoldregnskaberne alene, førend flere sammenstillinger med andre toldregnskaber er foretagne. Jeg skal blot pege på den sammenhæng, der kan spores mellem de forskellige års svingende kornexport fra Østersølandene og det antal skibe, Hollænderne havde i fart på Østersøen i de pågældende år, medens en sådan sammenhæng ikke kan spores for noget andet land, når da lige Østfrisland undtages¹, og måske for England et ganske enkelt år.

Man dvæler et øjeblik med interesse ved afdelingerne i de store tiårige tabeller, der angår dansk udenrigshandel og dansk skibsfart. Men man står rådløs, ikke fordi man, navnlig i den første periode, finder mange uspecificerede ladninger — det måtte man være forberedt på — men man står rådløs, fordi det med hensyn til det resterende er umuligt at skelne mellem, hvor store varemængder der har tilhørt danske købmænd, og hvor meget der er ført for fremmed regning. Man kan blot af tabellerne se, at i slutningen af 16. og begyndelsen af 17. årh. har et betydeligt antal danske skibe gået i fremmed fragtfart, og at denne fragtfart hen i århundredet er aftagende, hvorimod et stigende antal fremmede skibe går i dansk fragtfart. Det højst mangelfulde billede, man herudfra kan danne sig om Danmarks handel, i det pågældende tidsrum, hænger sammen med udgiverens selv indenfor de engang givne rammer utilfredsstillende opstillingsmåde.

¹ Utvivlsomt har Østfriserne drevet skibsfart på ganske den samme måde som Nederlandene.